

1801

Commentatio philologico-aesthetica qua Ciceronis  
de fine eloquentiae sententia examinatur & cum  
Aristotelis, Quinctiliani & recentiorum quorundam  
scriptorum decretis comparatur

Heinrich August Schott

[Let us know how access to this document benefits you.](#)

Follow this and additional works at: <https://repository.brynmawr.edu/digitizedbooks>

---

This paper is posted at Scholarship, Research, and Creative Work at Bryn Mawr College. <https://repository.brynmawr.edu/digitizedbooks/126>

For more information, please contact [repository@brynmawr.edu](mailto:repository@brynmawr.edu).

COMMENTATIO  
PHILOLOGICO - AESTHETICA

QUA

CICERONIS DE FINE ELOQUENTIAE SENTENTIA  
EXAMINATUR ET CUM ARISTOTELIS, QUINCTI-  
LIANI, ET RECENTIORUM QUORUNDAM SCRIP-  
TORUM DECRETIS COMPARATUR.

---

QUAM

AMPLISSIMI PHILOSOPHORUM ORDINIS

AUCTORITATE

A. D. XII. SEPT. MDCCCI

DEFENDENT

HENRICUS AUGUSTUS SCHOTT

LL. AA. M. ET PHILOS. DOCT.

ET

CAROLUS FRIEDERICUS CHRISTIANUS WENCK

LIPSIENSIS.

---

LIPSIAE,

IMPRESSIT IOANNES GOTTLÖB HENRICUS RICHTER.

VIRO SUMME VENERANDO

AFFINI OPTIMO ATQUE CARISSIMO

M. CHRISTIANO GOTTLOBO  
CASPARI

ANTISTITI SACRORUM ECCLESIAE ZSHORTAVIENSIS

MERITISSIMO

HUNCCE LIBELLUM

SACRUM

ESSE VOLUIT

PIETAS AUCTORIS.



---

## *P r o l e g o m e n a.*

---

### *§. I.*

**C**onstat inter omnes, eloquentiam nostrae aetatis, (eam dico, quae ad orationes proprie sic dictas pertineat) sive omnem illius indolem, sive vim et efficaciam, quam in animos hominum exferat, spectaveris, multum distare ab illa, quae olim in Graecorum Romanorumque conventibus publicis, concionibus, iudiciis fuerit audita. Cuius rei primariam causam non tam in segnitie quadam hominum nostrorum esse quaerendam, quam in omni hodierna civitatum indole (ita comparata, ut eloquentiae vel nullae, vel perexiguae in rebus publicis administrandis partes possint demandari, ideoque plurima eorum desint, quae oratores veteres, ut omnem diligentiam in facultate tam necessaria ipsisque utilissima perficienda ponerent, incitasse, tantamque laudem et admirationem eloquentiae conciliasse videntur) iamdudum a pluribus viris doctis bene est observatum. Attamen cum usus facultatis oratoriae non omnino fuerit ex civitatibus nostris eliminatus, sed a foro et concionibus ad cathedram sacram translatus (quamquam neque eloquentiam forensam apud Anglos et Francogallos prorsus contuivisse, neque nostris praeter conciones sacras alia orationum genera ad gratias agendas, laudem, sollennitatem rituum quorundam augendam composita omnino esse inusitata, nemo ignorat), aetas nostra non tam perpetuis de corrupta eloquentia querimoniis a diligentiori illius studio et exercitatione avocanda, quam de iis, quae



oratoria facultas nostris temporibus possit ad animos vel emendandos vel honeste oblectandos conferre, recte edocenda, ad eandem, (quatenus per indolem ipsius liceat) promovendam et perficiendam excitanda et ad ipsos huius rei saluberrimos fontes, assiduam et cum delectu ac iudicio institutam oratorum cum nostrorum, tum veterum imprimis lectionem ac imitationem ducenda videtur. Quod quidem studium in oratoribus veteribus ponendum inter praesidia oratoriae facultatis augendae et perficiendae non immerito referri, facile, opinor, largietur, quicumque cum Isocrate, Demosthene, Cicerone, et aliis, quorum vim dicendi, copiam, ornatum aetas nostra admiratur facilius, quam adsequitur, aliquam familiaritatem contraxerit. Sed quemadmodum in omnibus aliis artibus theoria cum exercitatione et imitatione ita est coniungenda, ut illa leges nobis suppeditet, quibus ipsa exercitatio regatur, ne sensu nostro interno (qui interdum fallit) ubique confisi, quae laudabilia sint, vitiosa, quae vitiosa, laude digna putemus; ita cum oratorum veterum studio non sine maxima utilitate lectio eorum, qui inter veteres artis rhetoricae scriptores prae aliis eminent, (ARISTOTELIS, CICERONIS, QUINCTILIANI) coniungitur. Etenim ut taceam, eam rem ad omnem indolem oratorum veterum recte cognoscendam et diiudicandam haud parum conferre; nostri huius artis scriptores, etsi nonnulla iusto maiori ubertate vel subtilitate ab illis pertractata fuisse, neque omnino ad nostram eloquentiam recte posse transferri, bene viderunt, alia ipsi altius, quam veteres, investigarunt, imprimis subtiliori Psychologiae omnisque Philosophiae cognitione huic arti accommodanda, tamen haud exiguam praeceptorum partem, quae nostris temporibus aequae ac illis accommodata esse intelligerent, ex illorum libris in suos transtulisse videntur <sup>1)</sup>. Multum

1) Vide, quae de veteribus rhetorices scriptoribus breviter, sed acute, monuit Campbellius in praestantissimo libro saepius nobis laudando: *Philosophie*



tum igitur iuvabit in theoria huius artis cognoscenda ad fontes illos redeundo intelligere, quam via oratores veteres inceserint, quam leges fuerint sequuti, quatenam praesidia adhibuerint, ut tot ac tanta dicendi facultate efficerent <sup>2)</sup>. Quae cogitatio cum nuper praecipue legendis CICERONIS libris, qui ad artem rhetoricam pertinent, animo excitaretur, non omnino inutilis et ingratus labor in praeceptis huius scriptoris (summi eiusdem Latinorum oratoris) ex illis libris eruendis, ordine quodam collocandis, cum ARISTOTELIS, QUINCTILIANI, et recentiorum quorundam scriptorum decretis comparandis atque examinandis poni videbatur. Duplicem maxime huius rei usum fore putabam, hermeneuticum alterum et criticum, alterum aestheticum. Nam quod aetas nostra iam pridem intellexisse videtur, haud leve esse scriptorum veterum explicandorum emendandorumque praesidium comparisonem scriptorum, qui unum idemque argumentum tractaverint, quorum alter alterius scripta saepius fuerit imitatus, laudaverit, in rem suam adhibuerit, id eadem ratione potest debetque ad artis rhetoricae scriptores transferri. At eadem via facile aliud commodum nobis comparabimus, quod in eo cernitur, ut de unius cuiusque scriptoris indole, virtutibus, vitiisque, et usu, qui ad eloquentiam nostrae aetatis pertineat, recte iudicare discamus. Utriusque rei cogitatio fecit, ut ipse ad talem scriptorum illorum comparisonem, nondum, quantum scio, singulari libello pertractatam <sup>3)</sup> exercitationis causa in-

A 2

stituen-

*Sophie der Rhetorik, aus dem Englischen  
übersetzt von D. JENISCH. Berlin, 1791.  
8. p. 25. 26.*

2) His de causis concionatori facro futuro studium illorum scriptorum maxime commendandum putavit HERDERUS: *Briefe des Studium der Theologie betreffend*, T. IV. p. 244.

3) Quod non ita monemus, quasi

eam rem nemini in mentem venisse, neque a quoquam breviter tentatam fuisse putemus. Huc pertinet LAWSONIUS in libro: *lectures concerning oratory delivered in Trinity-college etc. in linguam nostram translato et duobus volumin. edito. Tiguri, 1777. 8. T. I. HUGO BLAIRIUS: lectures on rhetoric and belles*



stituendam animum adpellerem, et, quid per virium tenuitatem hoc in genere proficere liceret, tentarem. Jam quum nuper his meditationibus intentum scribendi necessitas urgeret, argumenti, cui tractando me magis idoneum sentirem, inopia potius, quam inepto ostentationis studio ductus aliqua ex iis, quae subinde notaveram, publico virorum doctorum examini submittenda putavi, hac simul spe fretus, fore, ut, si hoc sp. cimen viris doctis non prorsus fuerit improbatum iudiciis eorum de variis, quae ad rem illam recte peragendam pertineant, meliora edocto laborem illum alio tempore maiori cum studio et utilitate liceat continuare. His semel animo constitutis, de argumento huic primo specimini accommodato eligendo non diu deliberavi. Intelligebam enim, iis, qui CICERONIS de arte oratoria sententias recte cognoscere velint, primum omnium hanc sese quasi sponte obferre quaestionem: quidnam

belles lettres quas acroases vernacule vertit Cl. SCHREITERUS. (Lignitz und Leipzig, 1785 — 89. Voll. IV.) T. III. p. 177 — 181. ROLLINIUS in praefatione editioni QUINCTILIANI ad usum scholarum accommodatae praemissa (Wirceburgi, 1776. 8.). Tum de ARISTOTELIS, CICERONIS, QUINCTILIANI libris rhetoricis separatim quaedam bene disputata invenimus in praefationibus lexicorum technologiae Graecorum Latinorumque rhetoricae a Viro Cl. CHRIST. THEOPH. ERNESTIO editorum, (Lips. 1795. 97. 8.) de ARISTOTELE nominatim a Cl. BUHLIO in praefatione et introductione praemissa arti rhetor. ARISTOT. quae Tomo IVto editionis BIPONT. a BUHLIO curatae continetur. Praeterea haud parum adiuvatur talis compara-

tio usu librorum, qu. praeepta rhetorica a veteribus tradita vel eruta tantum et collocata, vel etiam nostrae aetati accommodata proponunt, quales sunt Jo. AUG. ERNESTII (initia rhetorica), VOSSII (institutiones oratoriae, eiusdemque liber de rhetorices natura et constitutione), SCHELLERI (praecepta styli bene latini), FRIEDER. GUIL. HAGENII (*Materia-  
lien zur Uebung in der guten lateinischen Schreibart aus den oratorischen Werken des CICERO und QUINCTILIAN mir erläuternden Zusätzen aus den neueren rhetorischen Schriften*), GIERIGII, WIEDERBURGII, aliorumque, quos Celeb. BECKIUS. Praeceptor omni pietate colendus, in praeeptis artis latine scribendi. p. 50. et aliis locis laudavit.



nam noster de fine primario 4) omnis eloquentiae senserit. Quae ita comparata est, ut, si ei recte respondeatur, simul hoc intelligi possit, quam definitione vim huius facultatis comprehendendam putaverit. Nam veram et accuratam eloquentiae (ut ceterarum artium) definitionem maxime e fine illius pendere, cum omnibus est in promptu positum, tum a scriptoribus nostris (ut postea videbimus) bene intellectum. Sed antequam ad rem ipsam progredimur, necesse est pauca quaedam non tam copiosius disputemus, quam breviter indicemus, quorum ratio habenda sit iis, qui de praeceptis eloquentiae a CICERONE propositis recte velint iudicare, eademque cum ARISTOTELIS, QUINCTILIANI, et praecipuorum, qui nostra aetate emineant, huius artis scriptorum sententiis comparare. Etenim, ut causas et rationes singulorum praeceptorum bene intelligas, neque temere scriptorem vel laudes, vel reprehendas, eo praecipue conferre videtur verum et subactum de omni indole atque consilio scriptoris iudicium. Quae disputatio quum proxime sit cum ipsa hac comparatione coniuncta, neque, antequam ad finem fuerit perducta, recte institui possit, ac praeterea si omnia, quae huc pertinent, iam uberius persequi velimus, metuendum sit, ne non tam aditum ad rem ipsam nobis parare, quam singularem tractationem scribere videamur; liceat nobis hoc officio paucis defungi, atque ea breviter commemorare unde appareat, quam via nobis in illa comparatione recte instituenda sit incedendum.

§. 2.

4) Sic definitius exprimenda quae-  
stione nostra satis cavisse videmur, ne  
quis putet, nos iam de eo esse quae-  
situros, quidnam scriptor noster et  
ceteri, quos cum illo comparaturi su-  
mus, de fine proximo uniuscuius-  
que orationum generis praeceperint,  
quem ita a veteribus constitutum fu-

isse neminem fugit, ut genus iudi-  
ciale ad iustum et aequum, iniustum  
et iniquum, deliberativum ad utilita-  
tem vel damnum, demonstrativum ad  
honestatem vel turpitudinem vel ho-  
minis cuiusdam vel facti demonst-  
randam pertineret.



## §. 2

Ac primum quidem tres illos, qui apud veteres exsisterint, principes artis rhetoricae scriptores in eo convenire videmus, quod non universam bene scribendi rationem sermoni soluto accommodatam (*Theorie des prosaischen Styls überhaupt*) libris suis voluerint complecti (id quod nostri huius artis scriptores fere omnes fecerunt, exceptis iis, qui solam eloquentiam sacram praeceptis illustrarunt) sed tantum de orationibus proprie sic dictis recte conformandis (quarum usus apud veteres frequentior fuit, quam nostra aetate) praecipere. Ipsius quidem *eloquentiae* vocabuli (quod non semper ipsam bene dicendi facultatem per se spectatam, sed interdum usum potius huius facultatis denotare videtur CICERO de orat. l. 1. c. 9. §. 37. edit. ERNEST. QUINCTIL. institutt. oratt. l. 11. c. 1. §. 25. edit. GESNER. add. §. 31.) non satis certa est ac definita significatio, sed interdum latius patet, ita ut omnem bene scribendi rationem (de orat. l. 2. c. 13. 14. in orator. c. 20. §. 68. QUINCTIL. institutt. oratt. l. 10. c. 2. §. 22. ubi historicis, philosophis, poëtis eloquentia tribuitur) et, ni omnia me fallunt, sermonem quoque vitae communis politum atque facetum comprehendat (de orat. 1, 8. §. 32.). Similiter vocabulorum: *oratio* et *orator* significatio apud CICERONEM non videtur arctioribus esse limitibus circumscripta. Nam ipse l. 1. de orat. c. 6. satis aperte declarat, vim ipsam oratoris et professionem bene dicendi hoc exigere, ut orator de omni re, quae sit proposita, ornate et copiose dicat. Quam sententiam CRASSUS, qui ipsius CICERONIS personam in his dialogis sustinet, c. 11. sqq. uberius persequitur, et contra SCAEVOLAM ita defendit, ut ostendat, etsi Philosophi quidam de rebus suis satis ornate fuerint loquuti, tamen hanc orationem, ornatumque verborum non Philosophiae, sed huius dicendi facultatis esse propriam et ab ea petendam. Alibi historiam inter oratoris munera refert



refert (de or. l. 2. c. 15. §. 51. c. 15. in.) et in orat. c. 11. §. 37. orationum generi etiam historias et alias descriptiones subesse monuit 5). Attamen alia sole clarius ostendunt, noluisse vel CECRONEM, vel QUINCTILIANUM de omni eloquentia, quae latissimo vocabuli sensu ita dicitur, praecipere. Nam ille quidem ut l. 1. de invent. c. 5. 6. ita in partitt. oratt. c. 3. §. 10. (add. Topica. c. 24.) ad materiam eloquentiae (in qua facultas oratoria versetur) nonnisi haec tria retulit: laudationem et vituperationem (genus demonstrativum) sententiae dictionem (genus deliberativum) accusationem et defensionem (genus iudiciale) neque nisi de illis praecepta proposuit. In dialogis vero de oratore nonnisi genus iudiciale et deliberativum tractaturum se esse, exemplum plurimorum, qui inter Graecos fuerint, dicendi magistrorum sequutum, ipse in prooemio l. 1. (c. 6.) significat, atque tertium illud genus laudationum remouet quasi a praeceptis suis, neque nisi semel (de orat. l. 2. c. 84. 85.) breuiter percurrit, his quidem de causis, quod partim minus in usu esse soleant laudationes, quam orationes civiles, partim praecepta, quae ad id genus pertineant, ex his, quae de reliquis duobus monita fuissent, facile liceat ad laudationes transferre (l. 2. c. 10. ex. 11. in.). Denique in libello: *orator*, inscripto ne suasiones quidem complecti voluisse videtur, cfr. c. 11. ex. *reli quarumque rerum formam, quae absunt a forensi contentione — non complectar hoc tempore*. Hinc c. 19. 20. discrimen, quod hancce forensis eloquentiam inter et reliqua illius genera intercedat, accuratius constituit et c. 21. in. eloquentem eum esse vult, qui in foro causisque civilibus ita dicat, ut probet, delectet, flectat. QUINCTILIANUS autem, etsi ipse institt. oratt. l. 2. c. 22. aperte profitetur, materiam

5) Cautior fuit in usu horum vocabulorum QUINCTILIANUS, qui libris Philosophorum opponit, v. c. l. 5. c. 11. §. 39. l. 10. c. 2. §. 21. saepe orationes diserte historiis, et et 22.



riam esse rhetorices (dicendi facultatis) omnia quae sint ad dicendum oratori subiecta, tamen easdem tantum tres species causarum (in quas cetera omnia incident) constituit (l. 3. c. 4.) iisque praecepta his institutionibus comprehensa accommodat. Eodem modo de ARISTOTELIS sententia qui l. 1. c. 2. dicit, *ῥητορικὴν* esse facultatem in quacunque re (*περὶ ἑκάστου*) perspiciendi, quid insit ad persuadendum accommodatum, quamquam ipse c. 3. nonnisi tria esse putat *ῥητορικῆς* et *λογῶν ῥητορικῶν* genera (*δικανικόν, συμβουλευτικόν, ἐπιδεικτικόν*) et l. 3. c. 1. diserte omnia elocutionis praecepta ab institutione sua separat, quae ad orationes proprie sic dictas nihil pertineant, iudicandum videtur.

At praeterea saepe animadvertimus, non tantum in illis CICERONIS libris, quibus noster vel solum genus iudiciale ac deliberativum, vel iudiciale tantum complecti voluerit, sed in ceteris quoque, itemque in ARISTOTELE et QUINCTILIANO (quorum neuter vel deliberativum vel laudativum genus a praeceptis suis separandum putaverit) tamen genus iudiciale copiosius pertractari et primum quasi locum obtinere, ita ut praecepta proposita huic generi praecipue accommodentur, atque plurima (ne dicam, omnia) ex eo petantur exempla. Causam huius rei in ipsa indole atque natura orationum iudicialium reperisse mihi videor, quae ita fuit comparata, ut haud exigua pars praeceptorum vel ad solum genus iudiciale pertineret, vel, etsi ad alia recte posset transferri, tamen illius causa praecipue necessaria, ideoque ei maxime accommodanda, atque exemplis inde petitis illustranda esse videretur. Etenim (ut rem exemplis quibusdam comprobemus) quum in causis forensibus minime sufficeret, de aequo et bono, utili et inutili, turpi ac honesto, possibili et impossibili, ex notionibus universis neque tamen alte reconditis disputare, argumentorum genere *ἐν τεχνῶ* (non extra causam posito) uti, ad historiam et experientiam provocare, (quae quidem ple-

rum.



rumque in ceteris orationum generibus sufficere pōterant) sed praeterea argumentis ex iurisprudencia petitis, legibus, decretis, testimoniis, tabulis, tormentis, vel confirmandis vel refutandis multa essent conficienda; ac praeterea diversa contraversiarum genera diversam argumentationis rationem requirerent; non poterat non ea pars rhetorices, quae inventionem complectebatur, in genere iudiciali multo esse copiosior quam in reliquis <sup>6)</sup>. Ipsius controversiae recte diiudicandae causa debebat plerumque res omnis singulari orationis parte, narratione (suasionibus minus necessaria) uberius exponi. Orator forensis quum non modo suam sententiam tueri deberet, sed etiam adversarium (vel accusatorem, vel defensorem) refutare; et singularis orationum pars (refutatio, quae confirmationem exciperet) huius rei causa constituebatur, et multa praecipii solebant, quae orator in aliis orationis partibus ad fidem et auctoritatem adversario detrahendam, ipsum deterrendum, plagas eius recte evitandas utiliter ageret, (quo inprimis usus facetiarum debet referri) non item ubique suavoribus necessaria. Animos hominum adfectibus nunc deprimendis, nunc excitandis omni ratione tractare, quamquam etiam suadentibus et dissuadentibus permultum profuit, inprimis tamen oratori forensi utile esse videbatur (quod diserte monuit ARISTOTELES arte rhetor. l. 2. c. 1.). Haec et alia, quae inprimis orationum iudicialium causa praecipienda videbantur, quum proxime essent cum iis coniuncta quae pariter ad omnia omnino orationum genera transferre liceret, ea plerumque ita tractabant, ut praecipue orationum forensium mentionem facerent, et, quamam ratione reliquis generibus essent accommodanda, vel omnino non ostenderent, vel breviter declararent.

Cete-

6) Hinc l. i. de invent. c. 7. ex h. l. sensu angustiori de controversiis iudicialibus dici (vd. Cl. ERNESTII lexicon technol. Latinn. rhetor. sub farum genere. Vocabulum *causae* h. v.) ex sequentibus intelligimus.



Ceterum scriptores nostri fere omnia libris suis complexi sunt, quae ad quinque illa oratoris officia ab antiquis Rhetorices scriptoribus constituta (inventionem argumentorum, dispositionem, elocutionem, memoriam, actionem et pronunciationem) pertinere viderentur. Unus ARISTOTELES de memoria nihil praecepit. Ex his omnibus sponte apparet, non posse quenquam vel de CICERONE, vel de ARISTOTELE et QUINCTILIANO recte iudicare, eorumque praecepta cum decretis recentiorum huius artis scriptorum comparare, nisi hoc teneat, aliam esse rhetorices institutionem eloquentiae veterum, aliam nostrae aetati accommodatam, nec ubique posse in libris eorum praecepta quaeri, quae vel ad omnem omnino bene scribendi rationem, vel ad tales, qualibus nostri utantur, orationes pertineant. Quod non ita disputamus, quasi negemus, inesse permulta, quae vel iisdem verbis expressa, vel paullulum immutata nostris quoque oratoribus aliisque scriptoribus non satis possint commendari. Ipsa illa de inventionem argumentorum praecepta quanquam unice iis, quae apud veteres in usu fuere, orationum generibus accommodata esse videntur, nec raro eam redolent ubertatem et subtilitatem, quae patientiam lectoris egregie exerceat, possunt tamen interdum viam monstrare, qua oratori in ea argumentationis ratione, quae oratori potius, quam Philosopho aliisque scriptoribus conveniat, recte eligenda, itemque Rhetorices scriptori in Topice nostrae eloquentiae accommodata conscribenda (qualem nondum perfectam absolutamque vidimus) sit incedendum. Sed, ut in iis, quae hucusque breviter pertractavimus, illi artis rhetoricae scriptores in universum conveniunt, ita, si consilium cuiusque et indolem accuratius indagaveris, haud pauca reperies, quibus alter ab altero differat. Quae cum ita sint comparata, ut ad scriptores illos recte examinandos atque comparandos haud parum faciant, potiora ex iis delibemus necesse est.



## §. 3.

Ipsius Ciceronis librorum rhetoricorum non idem est consilium, nec eadem ratio atque indoles. Alii tironibus, alii iis potius scripti esse videntur, qui iam aliquid studio, lectione, exercitatione hoc in genere profecerint. Ad primum genus pertinent libri de inventione, Topica, partitiones oratoriae. Altero continentur dialogi de oratore, et libellus *orator* inscriptus 7). Quos primo loco commemoravimus commentarios rhetoricos (qui propterea vulgo de inventione solent inscribi, quod priores duo, qui soli aetatem tulerunt, reliquis duobus deperditis, maxime in eo versantur, ut oratorem invenire doceant, quae in singulis causarum generibus et orationis partibus dicenda sint) eos ipse inprobat l. 1. de orat. c. 2. §. 5. Haud dubie enim (quod iam pridem vidit QUINCTILIANUS institt. oratt. l. 3. c. 1. §. 20. cfr. c. 5. §. 15. l. 2. c. 15. §. 6.) intelliguntur sub iis, quae sibi olim puero aut adolescentulo ex commentariolis rudia et inchoata exciderint, vix hac aetate digna et hoc usu, quem ex causis tot tantisque fuerit consequutus. Hinc vel sponte intelligitur, libros illos nobis non admodum esse ad consilium nostrum profuturos. Attamen quum non omnia eorum, quae his commentariis continentur, postea a nostro inprobata fuerint, possunt subinde ceteri libri iis locis, ubi eadem praecepta proponuntur, aliquid lucis inde lucrari. Ceterum, quanquam cum aliorum, qui ante ipsum de arte oratoria scripserunt, tum ARISTOTELIS, qui saepe diserte laudatur (l. 1. c. 5. ex. c. 35. l. 2. c. 2.) vestigia pressisse videtur, inique tamen

B 2

sta-

7) Libros ad HERENNII scriptos olim perperam fuisse CICERONI tributos, iam omnes fere uno ore confitentur. Diverfas de horum librorum auctore sententias breviter enumeravit FABRICIUS, ubi historiam lit-

terariam librorum Ciceronis rhetoricorum persequitur, bibl. Lat. T. I. p. 152. sqq. edit. ERNEST. add. Vossius de rhetor. nat. et constitut. p. 92. 93.



statuat necesse est, qui eum nihil proprii iudicii attulisse existimet. Contrarium ex pluribus locis apparet. (Sic HERMAGORAS, qui teste QUINCTIL. l. 3. c. 1. §. 16. novam quasi viam patefecit, quam plurimi sequerentur, saepe taxatur v. c. l. 1. c. 6. c. 51. et al.) Topica, quibus noster A. U. C. 709. in Graeciam proficiscens disciplinam argumentorum inveniendorum ab ARISTOTELE in Topicis propositam in C. TREBATII (Juris Consulti nobilissimi) usum ita tradidit, ut, libris ipsis destitutus, omnia memoria repeteret, et de suis quaedam adderet (vd. epist. ad divv. l. 7. ep. 19. Topica c. 1. et c. 26. ex.) nonnisi ad locum de inventionem illustrandum interdum aliquid conferunt. Longe utiliores nobis fore intelleximus partitiones oratorias, haud improbabiler a pluribus viris doctis ad A. U. C. 707. relatas; quanquam exinde, quod noster mentionem earum nunquam iniecerit, omnino colligi posse videtur, ne ipsum quidem magni eas habuisse. Etenim consilium scriptori nostro in hoc libello propositum filio adolescentulo omnem dicendi rationem denuo breviter tradendi, suadebat ipsi, ut potiora huius artis capita certo quodam ordine, perspicue, accurate (divisionibus et definitionibus adhibendis) filii quaestionibus respondendo proponeret. Inde fit, ut vis praeceptorum quorundam, quae in oratore et dialogis de oratore minus perspicue et definite expressa, minus accurate pertractata, huc illuc dispersa videmus, ex partitionibus oratoriis rectius et facilius intelligatur. (Sic alio loco videbimus, finem primarium generis orationum demonstrativi in hoc libello multo accuratius a nostro indicatum fuisse).

Haec sponte nos ducunt ad indolem et consilium librorum de oratore (quos ipse pluribus locis vehementer probat, v. c. ad Att. 13, 19.) breviter declarandum. Excitatus a QUINTO fratre, ut de omni dicendi ratione aliquid politius iis, quae adolescens scripserat, proferret (de orat. l. 1. c. 2. §. 5) edidit A. U. C. 698. hos  
de



de oratore sermones, qui olim M. PHILIPPO et SEXT. JUL. CAESARE Coss. (de or. I, 7.) A. U. C. 662. (quo noster vix annum aetatis decimum sextum attigerat) inter L. LICIN. CRASSUM, M. ANTONIUM, Q. MUC. SCAEVOLAM, C. JUL. CAESAREM, Q. LUTAT. CATULUM, C. AUREL. COTTAM, P. SULPIT. RUFUM in Tusculano CRASSI cum de omni dicendi ratione in universum tum de singulis oratoris officiis fuerint instituti <sup>8)</sup>. Quem dialogum, quo minus vel omnino unquam habitum, vel eadem ratione institutum fuisse putemus, impediunt alia CICERONIS loca, quibus de his libris ita est loquutus, quasi ipse solus fuerit dialogi auctor (epist. ad Att. 4, 16. 13. ex. 13, 19. ad divv. I, 9. ex quo loco simul intelligimus, eum praecipue ARISTOTELIS et ISOCRATIS artes rhetoricas ante oculos habuisse). Sed ut partim omnino dialogi formam his in libris adhibendam putaret, partim illos potissimum viros loquentes induceret, praeter suavitatem, quam illa ratio secum adferret, studiumque famae CRASSI et ANTONII consulendi (de or. I. 2. c. 2.) alia quoque ipsum impulisse videntur. Haud dubie enim CICERONIS aetate permulti fuerunt, qui perversis de omni ratione dicendi sententiis indulgerent, et satis exilem oratoris speciem animo informarent, ita ut sufficere putarent, cognoscendis ediscendisque notissimis vulgarium dicendi magistrorum praeceptis et linguae celeritate diligenter exercenda id tandem effecisse, ut, ubi necessitas postularet, satis probabiliter dicere possent; altam vero, multiplicem, exquisitam litterarum artiumque cognitionem ab oratore vellent removeri. Hos refutare studuit et alia edocere. Hinc partim ipse in proemiis (l. I. c. 5. 6. l. 2. c. 1. ex. c. 2. §. 3.) adversus QUINTUM fratrem, contrariae sententiae Patronum monuit,

8) Argumentum et oeconomiam horum librorum uberius persequutus est Cl. WETZELIUS in praemissa editioni huius dialogi ab ipso curatae, Braunschweig, 1795. 8.



monuit, longe aliter esse de oratoris studiis et exercitationibus statuendum; partim CRASSUS, qui in his dialogis primariam sustinet personam <sup>9)</sup> per omnem librum primum hanc sententiam copiosius contra ANTONIUM defendit, ad eandem saepissime redit (v. c. l. 3. c. 14. 20. 30. sqq.) ac diserte monet, non mediocre esse, qualem causarum necessitas postulet, sed perfectum, nullius ornamentum expertem, omni laude cumulatam oratorem, quem ipse informet (vd. l. 1. c. 26. in. c. 62. l. 3. c. 22. 85.) i. e. eum, qui de omni re proposita copiose possit, ornate, varie dicere (c. 13. ex. 15. in.). Jam voluit quidem non tantum de omni dicendi ratione in universum disputare, sed de singulis quoque oratoris officiis praecipere (quod l. 2. et 3. ab ANTONIO, CAESARE et CRASSO factum esse videmus). Verum et comparatio eorum, quae ipse (de orat. l. 1. c. 6. §. 23. l. 2. c. 3.) huius consilii causa monuit et diligentior illorum librorum lectio facile quemvis docebit, ea tantum a nostro copiosius pertractata fuisse, quae minus nota, trita, omnibusque in promptu posita esse viderentur reliqua breviter disputata, omnemque nimiam in praecipiendo subtilitatem et copiam studiosissime evitatum (cfr. l. 2. c. 11. 12. 18. 19. 27. §. 117. 31. 39. 40. 41. l. 3. c. 53 — 55.). Huic consilio scriptoris apprimè convenit ea ratio, quam in his libris adhibendam putavit, ut sermonem inter viros illos (CRASSUM potissimum et AN-

TO-

9) Quum CICERO ad ipsius de arte orator. sententias proponendas vellet CRASSI persona uti (id quod comparatio eorum, quae a CRASSO dicuntur, cum aliis locis, ubi scriptor ipse loquitur, ostendit, vd. WETZELIUS l. l. p. 7.) noster rem omnem bene ita instituit, ut CRASSUS partim per omnem lib. I. et III. plurima disputaret, et quasi doctorem ceterorum ageret; partim laudibus,

quae ei a reliquis tribuerentur, admirationibus, frequentissimis ad dicendum exhortationibus distinguere-  
tur; atque ipse ANTONIUS, qui l. I. adversarium CRASSI egisset, l. 2. c. 10. haud obscure significaret, se magis ea de causa, ut, si fieri posset, CRASSUM disputando vinceret, quam ex vera animi sententia contra eum disputasse.



TONIUM) institutum exponeret. Nam quum de CRASSO et ANTONIO (utroque summo oratore diversis dicendi virtutibus conspicuo vd. BRUTUS c. 37. 38. 39.) CICERONIS aetate vana opinio ferretur, alterius mediocrem, alterius nullam plane fuisse doctrinam, poterant ii, qui dicendi facultatem a bonarum litterarum artiumque studiis vellent separare, ad utriusque exemplum provocare (id quod scriptor noster et sibi et fratri accidisse perhibet l. 2. c. 1.). Hunc errorem ita tollere voluit, ut exponendis iis, quae olim a CRASSO et ANTONIO de omni dicendi ratione fuerint disputata, ostenderet, utrumque Graecarum artium litterarumque fuisse peritum, voluisse tamen illum, quo magis populo commendaretur, despiciere, quae didicisset, hunc ne didicisset quidem videri (l. 2. c. 7. coll. c. 1. §. 4. l. 3. c. 4. ex. adde, quae uterque de studiorum suorum ratione monuit l. 2. c. 5. §. 21. 1, 48. in. coll. l. 2. c. 14. 36. 37. §. 156. et al.). Neque minus accommodata est indoles eorum, qui in his dialogis loquuntur, consilio scriptoris praecepta dicendi minus trita et vulgaria tradendi. Aderant enim partim viri aetate provectiores, vel eloquentiae fama, vel aliarum rerum doctrina clari, omnes auctoritate et dignitate conspicui, partim iuvenes, qui ad summos honores in republica obtinendos adspirabant, iamque spem omnium de se pulcherrimam excitaverant. Sic facile vides, nota omnibus et vulgaria dicendi praecepta (prima quasi elementa rhetorices) nec ab illis uberius tradi, neque ab his requiri magnopere et desiderari potuisse, ideoque eum fieri debere librorum illorum usum, qui non tam ad universam artem rhetoricam ex iis discendam, quam singula bene et prudenter observata inde petenda, atque exemplis (quibus aptissime electis libri illi abundant) illustranda pertineat. Ipse vero dialogi usus, qui varietate quadam, artificio in diversa singularum personarum indole ipsius sermonibus expressa conspicuo, urbanitate multisque aliis rebus



bus lectores mirifice allicit <sup>10)</sup>, fecisse videtur, ut (quod in eiusmodi sermonibus fieri solet) multa, quae alio loco disputata fuerant, vel additis quibusdam vel mutatis repeterentur (vd. l. 3. c. 27—30. coll. l. 2. c. 25. 26. et l. 3. c. 14. 20. 30. sqq. coll. iis, quae l. 1. de eadem re multo copiosius disputantur) <sup>11)</sup> alia non satis accurate traderentur, et (quod Cotta l. 3. c. 55. in. in Crassi disputatione factum esse animadvertit) sine definitionibus effunderentur. Accedit inconstans et ambiguus, qui tamen non in hoc uno libro deprehenditur, vocabulorum quorundam et formularum usus (cuius rei in ipsa disputatione nostra exempla permulta supeditabimus) et ipsa metaphorarum copia (quae saepius verborum propriorum inopiae, quam scriptoris consuetudini vitio vertenda esse videtur).

Haec omnia interpreti horum librorum vim, discrimen, ordinem singulorum praeceptorum aliis recte expositu haud exiguas obiciunt difficultates. Plurima eorum, quae de his dialogis propterea paullo copiosius disputavimus, quod iis praecipue ad rem nostram utendum esse videremus, licet pari iure ad libellum: orator, inscriptum, editum A. U. C. 707. ipsi non minus probatum (ad divv. 6, 18.) transferre. Ipse enim c. 14. in. (coll. c. 31. §. 112. c. 35. §. 123.) aperte profitetur, consilium sibi propositum non tam eo pertinere, ut praecepta rhetorices tradat, quam,  
ut

10) De ingenio et artificio librorum de orator. plura disputavit Jo. AUG. ERNESTI in singulari commutatione, qua orationes in schola THOMANA habendae indicantur. Lips. 1736. 4.

11) Videtur tamen ipsa quoque omnis disputationis partitio (quae l. 2.

c. 27. ex. 28. in.) sic instituitur, ut primum de eo, quid dicendum sit, tum de modo dicendi quaeratur (quorum alterum cum altero arctissime esse coniunctum noster bene vidit, l. 2. c. 90. §. 366. l. 3. c. 5. §. 19.) non nihil ad hanc rem contulisse.



ut speciem formamque excellentis et perfectae eloquentiae adumbret. Perfectum oratorem eum putat, qui ubique, quid deceat, quid minus, intelligat. Vd. c. 21. 22. Quae virtus cum praecipue in eo cernatur, quod diversis dicendi generibus, prout causae, temporum, auditorum ratio postulet, uti possit, de his ipsis uberius disputat (c. 5 — 9: inpr. c. 23 — 32). At non tantum in omni oratione, sed in singulis quoque partibus, neque elocutionis tantum, sed etiam argumentorum inventionis, vel potius delectus, collocationis, actionis et pronunciationis causa, quid deceat, videndum. Hinc fere omnia, quae ad oratoris officia, et rerum scientiam, qua perfectum oratorem instructum esse oporteat, pertinent, breviter pertractantur, vd. c. 4. 32 — 34. 36. 15. 17. 18. 37. 41. (ordine rerum non accuratius servato) ita tamen, ut non tam praecepta proponantur, quam, quid perfectus orator earum rerum causa faciat, ostendatur. Longe copiosius persequitur noster locum de verborum compositione et oratione numerosa (inde a c. 44. usque ad finem) haud dubie ea de causa quod eam rem neque in ipsius libris oratoriis, neque ab aliis scriptoribus <sup>12)</sup> ita pertractatam esse videret, ut neque addi quaedam, neque emendari possent, ideoque, occasione satis idonea oblata, paullo uberius illustrandam putaret. Quae cum ita sint, hoc libello (permultis sane docte et acute observatis cumulado) eodem fere modo, quo libris de oratore, esse utendum, utrumque vero haud raro alterius ope explicandum sponte intelligitur. Exstant praeterea praefatio versioni latinae orationum AESCHINIS et DEMOSTHENIS contrariarum, quarum illa CTESIPHON accusatur, hac defenditur praemissa (ad refutandam sententiam eorum conscripta, qui eos tantum attice dicere putarent, qui subtili ac tenui dicendi genere ute-

12) Hinc inter alios ipsum ARI- vd. c. 57. 64. ex. c. 68.  
STOTELEM saepius notat et corrigit,



uterentur) et dialogus de claris oratoribus, qui a L. BRUTO inde usque ad CICERONIS aetatem inter ROMANOS fuerint, BRUTUS inscriptus (editus vel A. U. C. 706. ex. vel seq. in. vd. WETZELII introductio huic libro praemissa in eiusd. edit. ab ipso curata Halae, 1792. p. 4—6.). Qui dialogus quanquam non proxime ad oratorem instituendum formandumque pertinet, videbatur tamen lectio illius minime a consilio nostro esse aliena, quum scriptor non modo, ubi de virtutibus vitiisque singulorum oratorum loquitur, haud raro praecepta quaedam breviter addere soleat, sed interdum etiam nonnulla, quae ad hoc genus pertineant, copiosius illustret (vd. c. 49—54. c. 82. 83. 84.).

§. 4.

Multum a CICERONIS libris oratoriis (iis praecipue, de quibus modo paullo uberius disputavimus) omni indole atque ingenio differre videmus ARISTOTELIS tres libros de arte rhetorica <sup>13)</sup>. Quam rem quo minus altius investigemus quum limites introductioni praescripti impediunt, liceat in universum breviter monere, maximum in eo cerni discrimen, quod ille ipse fuerit summus orator; hic, etsi nemo facile sensum boni et pulcri acutissimum diligenti oratorum et poëtarum lectione comparatum et iudicii subtilitatem ipsi denegare audeat, omni tamen tractationis ratione, se multo maiorem esse Philosophum quam oratorem, declarasse videatur. Nonne enim omnis definitionum divisionumque subtilitas, diligentia in causis praeceptorum indicandis adhibita, copiosior de bono et utili, rebus honestis et turpibus, iustis et iniustis, causisque et generibus

13) Rhetorica ad ALEXANDRUM tur. Vide quae de hoc libro aliisque cum non ARISTOTELIS, sed aliorum rhetorum praecepta ab ipso collecta complectatur, ad consilii nostri rationem nihil pertinere videbatur. Vide quae de hoc libro aliisque scriptis rhetoricis, quae olim sub ARISTOTELIS nomine ferebantur, Cl. BUHLIUS disputat loco supra in nota n. 3.) laudato.



neribus iniuriarum, de moribus et adfectibus disputatio, I. I. et II. (quae apud Ciceronem et Quinctilianum multo brevius pertractantur) Philosophum subtilem arguit? Clarissimum huius rei vestigium in eo deprehenditur, quod studium oratorum animos auditorum oblectando captandi aut adfectus excitandi ac deprimendi per se improbandum neque nisi genio saeculi et perversae auditorum indoli concedendum existimavit. Vd. l. 3. c. 1. l. 1. c. 1. cfr. Cl. VATERI animadverss. et lectt. ad Aristotelis tres libros rhetor. p. 9 — 11. Hinc brevitās illa, qua l. III. altera pars artis rhetoricae, quae de elocutione, actione, collocatione exponit, percurritur. Etenim quo certius nostro fuit persuasum, quaecunque non proxime ad ipsam probationem et argumentationem spectarent, ea perperam fuisse ad artem rhetor. relata, et ab aliis huius artis scriptoribus copiosius pertractata (vd. loca supra laudd.) eo magis huic officii sibi impositi parti paucis satisfaciendum putavit. At cur illum de moribus et adfectibus locum (qui pariter ac illa l. 3. disputata ad probationem ipsam nihil pertinet) pluribus persequitur? Haud dubie Philosophiae amor studiumque impulit nostrum, ut hanc partem copiis suis paullo liberalius instrueret. Hinc fit, ut in Aristotelis arte rhetorica partim frustra quaeras, quae Ciceronis lector non facile desiderabit (inprimis elocutionem perspicuam, suavem, ornatam, multaque bene et acute observata, quae usus et diuturna consuetudo rhetorices scriptori, qui ipse multum diuque in foro et concionibus fuerat versatus, suppeditaret) partim diligentiam in notionibus recte constituendis explicandisque conspicuam, uberiores tractationes eorum, quae non tam ad rhetoricen ipsam, quam ad Philosophiam rhetorices pertineant, et alia in Cicerone frustra quaesita reperias.



## §. 5.

Omnem ambitum artis rhetoricae veterum, si quis ex uno libro recte et suaviter cognoscere velit, inprimis adeat necesse est QUINCTILIANI institutiones oratorias (quas non tantum filio, mortuo anteaquam dimidiam operis partem absolveret, sed aliis quoque iuvenibus scripsit, vd. prooem. l. 1. et l. 6.) huic consilio profecto accommodatissimas. Etenim neque ubertas iusta et copia in loco de inventione et dispositione explicando pariter, ac in reliquis institutionis rhetoricae partibus adhibita <sup>14)</sup> neque illa, quam in ARISTOTELIS libris regnare vidimus, in explicando, definiendo, dividendo diligentia <sup>15)</sup> (coniuncta tamen cum quodam iudicii acumine, quod minutias ab utilibus et necessariis bene distinguat) rerumque tractandarum severior ordo, nonnisi in singulis quibusdam capitibus pullulum neglectus <sup>16)</sup>, neque sermonis perspicuitas et elegantia, a diligenti CICERONIS lectione et imitatione profecta in QUINCTILIANO desideratur. Praeterea addidit haud pauca, quae ab ARISTOTELE et CICERONE vel prorsus omissa vel minus accurate pertractata fuerant. Nam quum ceteri artis rhetor. scriptores vel nullam vel exiguam eorum rationem habuissent, quae tractanda essent ei, qui olim oratoris provinciam recte vellet administrare.

<sup>14)</sup> Ipse monuit l. 3. c. 1. §. 20. modestissimum sibi visum fuisse post CICERONEM tacere, nisi hic sciens minora illa (prima rhetorices elementa) in libris oratoriis omisisset. Tironum causa ea simplicius et brevius tradenda esse putavit, vd. l. 8. in.

<sup>15)</sup> Errores subinde a nostro commissi (vd. GESSNERUS in praefat. editioni QUINCTILIANI praemissa) non ad gravissima rhetorices capita,

sed ad subtiliorem technologiae partem pertinent.

<sup>16)</sup> Quaeritur tamen, utrum hoc ipsi QUINCTILIANO, an infelici potius seniorum Rhetorum diligentiae, qui notas quasdam et praecepta margini adscriberent, postea in textum illata (quod bene coniecit CENSOR novissimae QUINCTILIANI institutionum editionis a SPALDINGIO curatae in diario: *Allgem. deutsche Bibliothek*, 51. Band, 2tes Stück, 8tes Heft, 1800.) vitio sit vertendum.



nistrare, noluit FABIVS haec minora, quae viam quasi muniant ad bene dicendi rationem sibi comparandam, negligere (vd. prooem. l. 1.) sed antequam ipsam rhetorices institutionem adgressus est, per librum I. et partem secundi praemisit aliqua, quae ad puerum ita formandum, instituendum, educandum, ut olim bonus evaderet orator, pertinerent. Neque poterat non et rerum illarum peritissimus esse, qui ipse Romae scholae publicae praefectus satis diu pueris instituendis operam navasset; et perversa, quae illa aetate obtinuerat, et a scriptore nostro saepius notatur, de studiis et exercitationibus oratori necessariis statuendi ratione, ut eam partem paullo uberius persequeretur, adduci. At non modo de oratore futuro recte formando, sed de iis quoque, quae inbutum artis praeceptis, et omne disciplinae rhetoricae curriculum emensum facere oporteat, ut iis quae didicerit, causas ipsas tractaturus, recte utatur, de lectione, imitatione, moribus oratoris, et aliis, quae huc pertinent, l. 10. 11. 12. multa utiliter praecepit. Denique diversas praeceptuorum, qui ante ipsum scripserant, Rhetorum sententias plerumque diligentius collectas examinavit (l. 3. c. 1. ex.).

His praemissis, nihil nos impedit, quo minus ad rem ipsam (CICERONIS de eloquentiae fine sententias cognoscendas et cum ARISTOTELIS et QUINCTILIANI decretis comparandas atque examinandas) accedamus.

---



## C a p u t   P r i m u m.

Ostenditur, persuasionem a CICERONE *primarium* finem eloquentiae constitui. Comparatur haec sententia cum iis, quae ARISTOTELES et QUINCTILIANUS hac de re praeceperint. Quaeritur, utrum et quam ratione ad eloquentiam nostrae aetatis possit transferri.

### §. I.

Eloquentiam esse facultatem ad persuadendum accommodate dicendi, omnemque artem oratoriam ad illam persuasionem oratione efficiendam, veluti summum ultimumque finem spectare, scriptor noster nunc diserte significavit, nunc tanquam cognitum et ab omnibus concessum posuit, ita ut singula artis rhetor. praecepta ad hunc finem referret. Nam primum l. 1. de invent. c. 5. §. 6. *officium facultatis oratoriae esse dicit, ad persuadendum apposite dicere, finem persuadere dictione.* Quam sententiam seriori aetate minime ipsi inprobatam fuisse intelligimus ex dialogis de oratore. Etenim CRASSUS l. 1. c. 31. §. 138. inter illa vulgaria et contrita dicendi praecepta, (quorum nec veritatem nec utilitatem inpugnat, tantam tamen negat vim esse et efficaciam, ut cognitioeorum ad oratorem formandum sufficere possit, vd. c. 32.) primum omnium hoc refert, *oratoris officium esse, dicere ad persuadendum accommodate.* Consentit ANTONIUS c. 61. §. 260. Jam vero paullo diligentius de eo quaeramus, quidnam sub illa persuadendi facultate intelligatur, et quam late usus vocabuli pateat. Qua de re eo rectius iudicare poterimus, quo facilius ex pluribus locis scriptoris nostri sensus et

am-



ambitus huius formulae intelligitur. Nam quod l. 2. c. 27. §. 115. voce: *persuadere*, id l. 2. c. 28. §. 121. et c. 77. in. formulis: *fidem facere*, et: *ad sententiam suam aliquem perducere* exprimitur. Conferri potest locus l. 1. de orat. c. 10. §. 44. Jam quum partim eos, qui ad sententiam nostram perducendi sint, vel tantummodo ad credendum aliquid, vel etiam ad agendum simus adducturi (quod posterius consilium ab iis orationum generibus, de quibus scriptorem nostrum in his dialogis diligentius, quam de demonstrativo, praecepisse vidimus, iudiciali, inquam, et deliberativo nunquam abesse potuit) partim non una ratione utrumque finem consequi liceat, (dum vel argumentis utimur, quae sententiam nostram aut veram esse ostendant, et indubitata, aut probabilem reddant, vel quibusdam animi sensibus et adfectibus excitandis efficimus, ut auditores ad eandem probandam prout promptique reddantur); non potuit non latius patere vocabuli: *persuadere* significatio, ita ut illis certe locis <sup>17)</sup>, quibus ad finem facultatis oratoriae constituendum adhiberetur, omnino omnes rationes, quibus aliquis dicendo ad sententiam nostram possit perducere, et ad agendum aliquid commoveri, complecteretur. Id quod clarius inde apparet, quod ANTONIUS

l. 2.

17) Negari enim non potest, eandem vocem aliquoties sensu angustiori adhiberi; Sic l. 2. de or. c. 80. §. 326 de eo dicitur, qui modo narrandi efficit, ut auditores narrationi fidem habeant (quod ad docendi officium pertinet). coll. §. 328 Alio loco l. 2. c. 77. n. 311. idem est, quod *conciliare* (iungitur enim reliquis duobus oratoris officiis, argumentandi, i. q. docendi, et commovendi). Saepius *conciliare* et *commovere* complectitur. Cfr. orator c. 54. §. 181. (ubi a *narrare* et *docere*

distinguitur). l. 2. de orat. c. 76. §. 308. nisi quis de hoc posteriori loco statuere velit, ANTONIUM non satis definite fuisse loquutum, ita ut primum partem eorum, quibus omnis persuasio efficiatur (probare, docere) tum rem ipsam (persuadere) commemoraret. (Videtur tamen prior explicatio ideo esse praefenda, quod ANTONIUS in seqq. de singulis his rebus (ratione docendi, conciliandi, movendi) recte coniungendis separatim exponit.



l. 2. quum loquendi munus ad ipsum fuisset translatum, saepius tria commemorat, quibus recte coniungendis alicui oratione possit persuaderi: docere, conciliare sibi animos auditorum, eosdemque permovere. c. 27. §. 115. c. 28. §. 121. c. 29. §. 128. inpr. §. 129. c. 77. in. Simul vero hoc intelligitur, vocabula nostrae linguae: *überzeugen*, et *überreden*, ita esse comparata, ut neutrum illam notionem latini: persuadere (cui graecum *πειθέν* plane respondet) exhaustiat; quum prius de eo dicatur, qui argumentorum firmitate et gravitate homines, ut sententiam propositam veram esse putent, adducit; posteriori studia artesque eorum designari soleant, qui non tam argumentorum pondere nituntur, quam singulari ratione ea, quae ad rem probandam adferantur (sive certa sint, sive probabilia tantum) explanandi, sensibus subiiciendi, collocandi tractandique, animos capiendi, adfectus excitando auditores ad rem probandam et voluntati oratoris satisfaciendum reddunt promptissimos. Cfr. SULZERUS in libro: *allgemeine Theorie der schönen Künste*, T. IV. sub vocc. *Ueberredung* et *Ueberzeugung*. Rectius haec omnia exprimere videtur formula: *einen ändern für unsre Meynung gewinnen*. Haec igitur persuasio oratione efficienda, cuius notionem modo accuratius definire studuimus, ex sententia scriptoris nostri summum constituit et primarium facultatis oratoriae finem. Hinc omnia, quae de singulis oratoris officiis dicuntur, ad eundem referri videmus. Ostendimus enim locis supra laudatis ANTONIUM oratori tria potissimum munera demandasse, quibus recte administrandis auditoribus sententia probanda posset persuaderi, munus, inquam, docendi, conciliandi, animosque movendi. Idem ANTONIUS l. 2. c. 27. ex. 28. in. oratoris officium ita partitur, ut partim quid, partim quomodo dicat, videndum esse moneat, quorum alterum (videre, quid dicas) ab ANTONIO l. 2. pertractatum rerum dicendarum inventionem, delectum, tractationem, collocationem complectitur, alterum (videre, quomodo dicas) de quo CRASSUS l. 3. expo-



exponit, ad elocutionem, pronunciationem, actionem pertinet. Utraque ratio ita est cum altera concilianda, ut posteriorem ea complecti statuamus, quae quasi viam muniant ad ea recte peragenda, quae prior ratio officiis docendi, conciliandi, movendi, comprehensa ad unum eundemque summum finem (persuadendi) retulerit. Etenim ipsa rei natura declarat, neque recte doceri posse auditorem, neque conciliari aut permoveri, nisi orator et rerum sententiarumque inventionis, delectus, collocationis bene instituendae, et elocutionis, actionis, pronunciationis huic consilio accommodandae rationem habeat. Quam sententiam quo minus a scriptoris nostri decretis abhorrire putemus, prohibent permulta huius rei satis clara vestigia. Nam ut taceam, ipsum sensisse, quam arctis vinculis sit disputatio de eo, quid dici debeat, cum ea, quae de modo dicendi quaeritur, coniuncta (vid. nota n. 11.) maxime ad rem nostram facere arbitror loca l. 2. c. 27. §. 115. c. 29. §. 128. Et priori quidem loco ANTONIUS, antequam duo illa in omni causa quaerenda (quid et quomodo dicamus) constituit, in universum *omnem dicendi rationem* (viam, quam ingredi debeat orator, ut officiis suis satisfaciatur) *tribus ad persuadendum rebus* (docendo, conciliando, movendo) *nixam esse dicit* 18). Eandem sententiam c. 29. haud

18) Discedimus h. l. a sententia WETZELII, qui in adnotationibus ad librum de orat. vernacule conscriptis p. 81. formulam: *omnis ratio dicendi*, interpretatus est: *der ganze Plan, Gang einer Rede, die planmäßige Rede*, et locum nostrum cum alio l. 1. c. 31. §. 143. comparavit, qui ad rem longe aliam pertinet. Loquitur ibi CRASSUS de vulgaribus quibusdam et communibus dicendi praeceptis, in quibus quum ea commemorasset, quae de generibus causarum,

locis communibus, quinque officiis oratoris praecipi solerent, addit l. §. 143. se ea quoque cognovisse, quae ad singulas orationis partes constituendas pertinerent. Commemorat a) exordium, verbis: *initio conciliandos* etc. (maxime enim exordio conciliandi sunt auditores c. 78.) b) narrationem, vbb. *deinde rem demonstrandam* etc. quod voc. demonstrare WETZELIUS perperam pro: *docere* accipi voluit, ita ut omnia, quae seq. *postea controversiam* etc. eo tanquam genere

D

con-



haud obscurius ita enunciat, ut eadem tria, quae c. 27. 28. ad persuadendum requiri monuerat, *rationes esse dicat totius suae orationis, et istius ipsius in dicenão facultatis, quam modo CRASSUS tan-*

contineantur. Distinguuntur potius cetera ab illa demonstratione voculis: postea, tum, etc. quibus in diversis rei partibus ordine enumerandis uti solemus. Rem *demonstrare* h. l. idem est, quod narrare, ut l. 2. c. 81. n. 330. c) constitutionem controversiae s. propositionem, d) confirmationem et refutationem, e) perorationem. Harum orationis partium ordine et dispositione efficitur orationis oeconomia (*Plan, Gang der Rede*); non illis, quae et nostro loco (l. 2. c. 27.) et iis, quae WETZELIUS laudat, BRUTI c. 80. c. 49. commemorantur, muneribus docendi, conciliandi, animosque movendi recte administrandis. Haec enim non ita sunt comparata, ut certus ordo constitui possit, quem sequuti singulis eorum fungamur; sed ipse ANTONIUS infra c. 77. oratorem hac in re ita iubet versari, ut nihil nisi docere velle videatur, ea vero, quae conciliandi animosque permovendi causa dicantur, sint per omnem orationem, ut sanguis in corporibus fusa; quanquam omnino concedit, facillime exordio et peroratione conciliari animos et concitari. Propterea in iisdem enumerandis non certum sequitur ordinem, sed docendi officium nunc (c. 27. coll. 77.) primo, nunc (c. 28. 29.) altero loco commemorat. Distinguit etiam c. 76. in. aptam componendi ea, quae ad tres illas oratoris provincias attinent, et adornan-

di rationem, quae maxime oratoris prudentiae debeatur, ab illa rerum dispositione, quae ad singulas orationis partes pertineat, in ipsa causarum natura posita. Quae cum ita sint, formula *omnis ratio dicendi* non de illa orationis oeconomia, sed de methodo intelligenda videtur, quae praesidia complectitur, quibus orator finem quandam oratione consequuturus utatur, iisque utendi modum, quae sequitur praecepta. Docuerat enim ANTONIUS ipsius exemplo, ita esse hac in re versandum, ut, cognito controversiae genere, atque eo, quo praecipue referri debeat oratio, constituto, de animis conciliandis movendisque cogitet. Nititur haec methodus tribus illis rebus, quae ad persuadendum faciunt, adhibendis, ab iis pendet, iis constituitur et conformatur. Significatio formulae per se ambigua est, ubique orationis serie observanda accuratius definienda. Nunc praecepta artis, institutionem ipsam et exercitationem significat (de orat. l. 1. c. 3. §. 12. c. 4. §. 14. c. 25. in. ubi cum *via* iungitur. Vd. QUINCTIL. instit. orr. l. 2. c. 12. ex. Simil. *orandi ratio* QUINCTIL. l. 3. c. 3. in.) nunc methodum ab oratore adhibendam (ut nostro loco, cfr. l. 1. c. 23. §. 109.) quam exercitatione et institutione vel suppeditari vel emendari neminem fugit.



*ropere laudaverit* 19). At non tantum comparatio locorum, quibus scriptor, quid hac de re statueret, per ANTONII orationem significavit, ostendit, utrumque oratoris munus (quid, et quomodo dicamus, videndi) a CICERONE ad finem illum oratione, quae doceat, conciliet, moveat, auditoribus persuadendi referri, sed ipsa etiam artis praecepta, si diligentius examinaveris, facile patebit, quam accurate huic fini respondeant. Sed quum ea, in qua nunc versamur, disputationis nostrae parte, non de singulis praeceptis exposituri simus, haec leviter tangere quam uberius persequi praestabit. Et primum quidem ANTONIUS de eo, quid dici debeat, disputaturus, inde a c. 29 — 54. de locis (fontibus) unde oratio hominibus docendis, conciliandis, movendis apta ducatur, differt. Quibus pertractatis oritur disputatio de praesidiis quibusdam, quibus orator nunc ad adversarium paucis refutandum (quod ad docendium officium pertinet, v. c. 53. ex.) nunc ad auditores sibi conciliandos, nunc ad adfectus oratoris consilio contrarios (tristitiam et severitatem) frangendos bene utatur, de facetiis, dico, earumque natura et usu (vd. inpr. c. 58. §. 236.). Sequitur inde a c. 72. locus de rebus apte eligendis, collocandis, coniungendis, id quod, ipso ANTONIO teste c. 42. §. 180. haud parum ad persuadendum confert 20). Cum iis proxime coniuncta sunt, quae c. 78—82. de

D 2                      singu-

19) Vocabulum *ratio* hic fere eodem sensu, quem loco modo tractato obtinere vidimus, adhibetur, ita ut modi dicendi facultatem, adhibendi orationemque conformandi, qui partim ad homines edocendos, partim ad conciliandos, partim ad movendos pertineant, intelligantur (*drey verschiedene Tendenzen der Rede*). Simil. *ratio* occurrit c. 44. in. Ceterum omnia, quae vel ad rerum inventionem, delectum, tractationem, vel ad elocutionem omnemque mo-

dum dicendi spectent, comprehendi videntur verbis: *meae totius orationis et istius — extulit*. Pertinent ad ea, quae proxime antecedunt, ubi CRASSUS ANTONIUM exhortandi causa, ut non tantum de eo, quid dicendum sit, sed etiam de modo (elocutionis ornatu) disputet, incredibilem ANTONII facultatem varie, ornate, copiose dicendi summis laudibus exornat.

20) Vocabulum *vincere* quod proprie de iis dicitur, qui in pugna adver-



singulis orationis partibus praecipuntur. (Exordia oratorem ita conformare iubet, ut aditum ad rem ipsam parent, alliciant auditores, *benevolos* erga oratorem pariter ac eum, cuius causam agit, attentos et *dociles* reddant, et *animi motus* postea excitandos praeparent. c. 79. coll. de invent. l. 1. c. 15 — 18. Narrationem vult ea gaudere perspicuitate et verborum copia, quae faciat, ut et apertior sit ad intelligendum, et ad *persuadendum* accommodata, s. probabilius reddat, quod gestum esse dicas, vd. c. 80. 81. coll. de invent. 1, 19 — 22. Tum confirmatio et refutatio ad unam eandemque rationem refertur, quum utrumque valeat ad argumentationem *probandam*, c. 81. coll. de invent. l. 1. c. 24. in. Denique peroratione vel inflammandus iudex, vel mitigandus. c. 81.) Neque alium a scriptore nostro constitui orationum iudicialium, alium generis deliberativi finem, ostendit comparatio locorum l. 2. c. 29. §. 129. et c. 81. ex. 2<sup>a</sup>). Nam quemadmodum ANTONIUS loco priori monuit, debere eum, qui nobis causam sit adiudicaturus (iudicem) vel inclinatione voluntatis in nos propendere, (conciliari) vel defensionis argumentis adduci (edocendo persuaderi) vel cogi animi permotione; ita c. 81. ex. ubi de genere deliberativo praecipere incipit, diligentem illius tractationem propterea commendat, quod sapientis sit viri, proponere ipsius consilium de gravissimis rebus, honesti ac disertis — *oratione persuadere*. Quae huius rei causa fieri debeant, c. 82. 83. breviter pertractantur. Ex his omnibus simul apparet, CICERONEM nostrum, etsi in his dialogis

non

versarium superant, aut in iudiciis causam obtinent, tum omnino ad omnes transfertur, qui sententiam suam quocunque modo ita defendunt, ut alter cedere cogatur (ut sententia vicisse dicitur L. 37. c. 19. et PHAEDRIA uno verbo victus TE-

RENTIO in Eunuchō A. 2. Sc. 2. v. 98.) h. l. idem est, quod *persuadere*. Cfr. c. 43. in.

21) Num eadem ratione de fine generis demonstrativi senserit, alio loco videbimus.



non fuerit severiorem rerum tradendarum ordinem sequutus, compendiis disciplinarum artiumque accommodatum, tamen primum illum eloquentiae finem, tanquam principium posuisse, e quo singula praecepta possent derivari. Nam quae l. 3. de modo, quo dici debeat, a CRASSO disputantur, ea quanquam proxime ad alium finem oratori propositum, voluptati auditorum inserviendi, eosque ad admirationem ducendi, referri videntur, tamen haec non ita sunt comparata, ut CICERONEM sibi non constituisse putemus, qui primum eloquentiae finem in persuasione posuerit. Quis enim est, qui nesciat, partim ea, quae ab oratore docendi, animos conciliandi, movendique causa dicantur, plerumque delectare, et admirationem excitare, partim, quae proxime ad ornatum et suavitatem pertinere videantur, ea simul cum ad res magis illustrandas, tum praecipue ad mentes conciliandas aut vehementius commovendas haud parum conferre? ideoque utrumque finem cum altero arctissime esse coniunctum? utrumque altero adiuvari? <sup>22)</sup> Neque in libello: *orator* inscripto de primario facultatis oratoriae fine aliter statuitur, quanquam suavitas illa et admiratio saepius commemoratur. Nam c. 19. §. 65. de discrimine, quod Sophistas inter et oratores intercedat, ita loquitur: *hoc differunt, quod cum sit his propositum, non perturbare animos, sed placare potius: nec tam persuadere, quam delectare: et apertius id faciunt, quam nos, et crebrius: concinnas magis sententias exquirunt, quam probabiles etc.* Tum eadem tria oratoris officia (quibus ab oratore auditoribus persuasuro satisfieri debere alibi monuit) commemorantur orat. c. 21. in, <sup>23)</sup> Denique, quae subinde de singulis artis rhetor. praeceptis di-

<sup>22)</sup> Sufficit h. l. breviter tetigisse, quae capite secundo commentationis nostrae (quo CICERONIS sententia de altero illo eloquentiae fine, qui ad delectationem et admirationem

pertinet, examinanda est) copiosius sumus illustraturi.

<sup>23)</sup> De causa cur nosser h. l. conciliandi officio omisso: *re delectare* commemoraverit, alio loco dicemus.



dicuntur, ita se habent, ut non aliter ac ea, quae in dialogis de orat. his de rebus praecipui vidimus, vel ad auditores edocendos, vel ad conciliandos movendosque pertineant. Ceterum cum locis hucusque laudatis comparari possunt BRUTI c. 49 — 55. ubi noster de oratoris studio, vulgi ad sensum ita movendi, ut doceat, delectet, animumque flectat, multum diuque disputat, (coll. c. 80.) et partitt. oratt. c. 2. in. Quo posteriori loco CICERO filio interroganti, quid orator rerum inveniendarum causa facere debeat, respondet, *quaerendum esse, ut inveniatur, quemadmodum fidem faciat iis, quibus volet persuadere, et quemadmodum motum eorum animis adferat* 24). Neque haec inventionis tantum causa moneri, sed ad ea quoque transferri videmus, quae de collocatione (c. 3. §. 9. omnem collocationem ad finem accommodo quaestionis. Nam est in proposito 25) finis, fides: in causa et fides, et motus) de quatuor orationis

24) Formula: *fidem facere* h. l. significatione angustiori adhibetur, ita ut non omnem persuadendi rationem, sed tantum docendi officium complectatur. Cfr. c. 8. §. 27. (ubi narratio et confirmatio fidem facere orationi dicitur, exordium et peroratio praecipue ad motum animi valere) BRUTUS c. 53. §. 198. (*haec et multa eiusmodi dicens, fidem faciebat, quod est ex tribus oratoris officiis alterum.*) Alio loco universam notionem persuasionis involvit, c. 15. §. 53. coll. l. 2. de orat. c. 28. in. Contra verba: *motum animis eorum adferre*, ita sunt intelligenda, ut motus animi latiori sensu et de lenioribus ac placidis sensibus, quibus animus adficatur, et de graviore mentis commotione sumatur. Ipse enim c. 3. §. 9. notionem formulae: *motus animi*, explicaturus, esse dicit

animi incitationem aut ad voluptatem, aut ad molestiam, aut ad metum, aut ad cupiditatem. C. 6. §. 22. maxime movere dicitur oratio, quae motum aliquem animi misceat, et oratoris ipsius amabiles mores significet. Comprehendit igitur *animi motus auditoribus adferendus* omnia, quae ad animos delectandos, conciliandos, movendos pertinent, unde eo, quem modo laudavimus, loco cum *et delectare* proxime coniungitur.

25) Propositum est genus quaestionum infinitum (c. 18 §. 61.) neque personis certis, nec temporibus notatum, quod in *caussis* (quaestionibus finitis) ita pertractatur, ut oratio saepe a singulari controversia ad universi, quo illa continetur, generis quaestionem adducatur.



tionis partibus (c. 8. seqq.) de elocutione (c. 6.) praecripantur. Sic vidimus, eloquentiam esse scriptori nostro facultatem ad persuadendum accommodatè dicendi, illiusque summum ac primarium finem persuasionem. Restat, ut hanc sententiam diligentius examinemus, et quid ARISTOTELES, QUINCTILIANUS, et primarii quidam recentiorum scriptorum hac de re iudicaverint, cognoscamus.

## §. 2.

Et Aristotelem quidem, ut in permultis aliis artis rhetor. capitibus, ita etiam hac in re scriptori nostro ducem viae et magistrum exstitisse intelligimus. Reperitur enim l. 1. c. 2. in haec rhetorices definitio: ἐξὼ δ' ἡ ῥητορικὴ <sup>26)</sup> δύναμις περὶ ἕκαστον τῶ

θεω-

26) Vocabula *rhetorice* et *ars rhetorica* quum in locis ARISTOTELIS et QUINCTILIANI MOX a nobis laudandis saepius occurrant, necesse est, de significatione eorum pauca quaedam addamus. Graecum ῥητορικὴ primum ipsam dicendi facultatem apud nostrum indicare partim ex loco laud. (l. 1. c. 2. in.) partim ex cap. Imo intelligimus, ubi (non longe a fine capitis) δύναμις λόγων appellatur. Tum nonnunquam usum potius, quam facultatem ipsam significat. Cfr. l. 1. c. 3. in. ubi tria orationum genera (iudiciale, deliberativum, demonstrativum) τρία εἶδη τῆς ῥητορικῆς appellantur. Simil. l. 2. c. 1. dicitur ῥητορικὴ εὖνεκα κρίσεως εἶναι. Denique non aliter, ac τέχνη ῥητορικὴ de institutione ipsa et praeceptis adhibetur, quibus facultas perficitur. Nam quemadmodum l. 1. c. 4.

non longe ab initio causam, cur de singulis generibus rerum, de quibus oratt. deliberatt. agere soleant, copiosius differere nolit, allaturus dicit haec non pertinere ad τέχνην ῥητορικὴν, ita ex. cap. quum monuisset, necessariam esse oratori cognitionem rerum earum, quae ad salutem civitatis conservandam, defendendam, promovendam pertineant, addit ἅπαντα δὲ ταῦτα πολιτικῆς, ἀλλ' οὐ ῥητορικῆς ἔργον ἐστίν. Contra apud Latinos scriptores hoc obrinuisse videtur discriminis inter *Rhetoricen* et *artem rhetoricam*, ut hoc institutionem et artis praecepta, illud ipsum habitum eloquentium et facultatem, maxime eam, quae arte nititur, significaret. Audiamus hac de re QUINCTILIANUM in instit. oratt. l. 2. c. 14. in. (quo eos, qui graecum ῥητορικὴ vocabulis novatis: oratoria, vel oratrix,



θεωρεῖσαι τὸ ἐνδεχόμενον πιθανόν. Sit igitur rhetorice facultas in quacunque re perspicieiendi ea, quae inveniri possint ad persuadendum accommodata. Cuius definitionis vim ut recte intelligamus, monen-

trix, exprimendum putent propterea reprehendit, quod vis vocabuli: *rhetorica* his non omnino exhauriri videatur) ita praecipientem: *illa autem de qua loquimur rhetorica talis est, qualis eloquentia. Nec dubie apud Graecos quoque duplicem intellectum habet. Namque uno modo fit appositum ars rhetorica, ut navis Piratica; altero nomen rei, qualis est Philosophia, amicitia. Nos ipsam nunc volumus significare substantiam, ut grammaticae litteratura est, non litteratrix, neque litteratoria, quemadmodum oratoria. Comparat vocabulum rhetorica cum voc. eloquentia, quocum ea de causa recte potest comparari, quoniam, sicuti eloquentia nunc dicendi facultatem quae usum antecedit, nunc usum illius significat, ita rhetorice nunc appositum est, atque institutionem (viam, quae ad dicendi facultatem ducit,) indicat, nunc nomen rei (substantiae), quod ad facultatem s. habitum (ut ita dicam) eorum, qui didicerint haec praecepta, iisque recte sciant uti, transferatur. Huic sententiae apprime convenit usus loquendi, quem apud CICERONEM et QUINCTIL. obtinere videmus. Cfr. v. c. de voc. *ars rhetorica* CICERO de invent. l. I. c. 5. §. 7. de orat. l. 3. c. 20. §. 75. QUINCTIL. prooem. l. I. §. 7. l. 2. c. II. in. add. inpr. loca QUINCTILIANI, quibus consilium suum, non modo nude ar-*

tis praecepta, ad inventionem, dispositionem, et alia oratoris officia pertinentia, quae *vulgo sola sub nomine artis et artis rhetor. comprehendi soleant* tradendi, sed omnia admiscendi, quae ad oratorem instituendum, formandumque faciant, declarat. V. L. I. prooem. ex. l. 2. c. 4. c. II. in. (similiter vocabula: *ars, ars dicendi s. orandi, ars oratoria, de praeceptis et institutione, v. c. de orat. l. 2. c. 87. §. 356. QUINCTIL. prooem. l. I. §. 4. 5. et all. ll. adhibentur; quanquam interdum facultatem potius arte comparatam significant de orat. l. I. c. 15. §. 66. QUINCTIL. l. 2. c. 13. §. 15. c. 15. §. 20. Vd. de priori signif. Cel. ERNESTI in lexico technol. Latinn. rhetor. (sub v. *ars*.) Ad ea, quae de usu simplicis vocabuli *rhetorica* monuimus, confirmanda cfr. CICERO de invent. l. I. c. 5. in. (ubi rhetoricam eloquentiam artificiosam esse dicit, eandemque mox facultatem oratoriam appellat. Laudavit hunc locum QUINCTIL. l. 2. c. 17. §. 2) c. 6. §. 8. (HERMAGORAE propterea putat Rhetoricam citius adimendam, quam Philosophiam concedendam esse, quod non potuerit ex arte dicere.) Multo frequentius, neque uno eodemque modo QUINCTILIANUS hoc voc. usus est. Nam primum l. 2. c. 15. §. 34. substantiae rhetorices maxime convenire dicit finitionem, esse eam be-*



monendum est, partim τὸ πιδανὸν (ut ex iis, quae deinceps de singulis generibus τῶν πιδανων dicuntur, apparet) omnino omnia complecti, quae vel docendo, vel conciliando, vel movendo fidem facere possint, partim non sine causa et ratione rhetorice ita fuisse definitam, ut tantum θεωρεῖν, perspicere, (i. q. ἰδεῖν, quod vocabulum in eadem re adhibetur l. i. c. i. ὅτι τῆς αὐτῆς scil. ῥητορικῆς τὸ τε πιδανὸν καὶ τὸ φαινόμενον ἰδεῖν πιδανὸν) τὰ πιδανὰ diceretur, non πεί-

δειν.

ne dicendi scientiam, quippe quae omnes virtutes oratoris, (ne moribus quidem exceptis) complectatur. (Sponte patet, scientiam h. l. ea significatione adhiberi, qua iis tribuitur, qui non modo notitiam rei accuratam sibi paraverint, sed etiam certo modo ac ratione, praecepta quaedam sequuti, aliquid peragere possint, vd. de natura Deorum 2, 62.) Eod. cap. in. §. 1. 2. formulae: *rhetorice*, et *dicendi facultas* permutantur. Neque artificiosam tantum eloquentiam, sed haud raro omnem omnino dicendi facultatem, sive ex arte, sive a natura proficiatur, hac voce complectitur. Quod si tenebimus, non mirabimur, quod l. 2. c. 17. quaestionem moveat: an *rhetorice ars* sit? §. 3. *rhetorice* neget in tam sublime fastigium potuisse sine arte pervenire, et §. 5. addat, ex nonnullorum sententia *rhetorice* esse naturalem. Add. l. 2. c. 20. §. 6. ubi sententia Philosophorum quorundam commemoratur, qui *rhetorice* propterea in virtutibus habendam putaverint, quod virtutes recte dicantur, ad quas nobis, antequam doceremur, initia quaedam et semina fue-

rint natura concessa. Hinc permultis locis non differt a vocab. *eloquentia*, quocum permutatam vides l. 2. c. 16. in. Denique pariter, ac eloquentia, ad ipsum usum dicendi facultatis transfertur. QUINCTIL. l. 2. c. 17. §. 19. ego *rhetorice* nonnquam dicere falsa pro veris confitebor §. 26. uti etiam vitii *rhetorice* criminantur — ipsam destruere, quod effecerit etc. Utrumque (facultatem usumque) complecti videtur l. 2. c. 14. ex. *rhetorice* optime dividitur, ut de arte (ipsis dicendi praeceptis) de artifice, (oratore moribus eius, et omnibus, quae scire eum oporteat, quaeque sint ratione causarum suscipiendarum, et agendarum observanda) de opere (oratione ipsa, genere dicendi) dicamus. Res ipsa (bene dicendi scientia) dividi dicitur, quoniam disputatio, quae de ea instituitur, per partes est tractanda, (ut senatores sententiam dividi volebant, si res duas contineret, de quibus rectius separatim quaeri videretur.) Quae VOSSIUS de rhetor. nat. et confit. p. 17. de voc. *rhetorice* disputat, neque satis accurate, nec omnino vere disputata videbantur.



*Serv.* Nam ipse scriptor noster c. 1. non longe a fine diserte monet, officium (ἔργον) rhetorices non esse persuadere, sed videre in quaque re, quae insint ad persuadendum accommodata, idque illustrat exemplo artis medicae, cuius non sit, valetudinem integram reddere, sed eo usque, quo liceat, in sanando aegroto progredi. Neque hac in re errasse videtur. Quum enim in ipsa auditorum indole, consilio, opinionibus variae possint causae reperiri, cur vel optimus et prudentissimus orator non semper persuadeat, ideoque, si quis hanc immutabilem scribat oratori legem, ut ab illo fine nunquam aberreret, orator, qui omnibus, quae ad oratorem pertinent, virtutibus instructus, et in iis, quae hominum docendorum, conciliandorum, movendorum causa fieri debeant, observandis diligentissimus, tamen rebus causisque iis, quas minime pro lubitu vel efficere, vel tollere liceret, subinde prohibitus fuerit, quo minus persuadendi finem consequeretur, oratoris nomine immerito debeat privari (ut QUINCTILIANUS institt. orr. l. 2. c. 15. §. 11. 12. bene vidit) caute ac prudenter Philosophus subtilis ambitum facultatis oratoriae ita limitibus quibusdam circumscripsit, ut nonnisi ea ab oratore exigeret, quae iure meritoque exigere possent.

Sed, dum facultatis oratoriae officium in eo ponit, quod inveniat ea, quae in quaque re inveniri possint ad persuadendum accommodata, non negat, finem esse, dicendo persuadere; id quod cum e singulis quibusdam locis (v. c. l. 1. c. 1. §. 12. ubi de utilitate rhetorices disputat: ἔτι δὲ πρὸς ἑνὶς — ῥᾷδιον ἀπ' ἐκείνης πείσαι — paulo inferius: ἔτι δὲ ταναντία δεῖ δύνασθαι πείθειν. l. 2. c. 18. in ἃν γὰρ δεῖ πείσαι, οὗτος ἐστὶν, ὡς ἀπλῶς εἰπεῖν κριτῆς) tum ex omni indole praeceptorum, quae fere omnia (ut mox videbimus) ad τὸ πείθανόν referuntur, intelligitur. Satisfacere tamen putat oratorem officio ipsius, si, dum perspicit omnia, quae fidem facere possint, tum prope studeat ad finem propositum accedere, quam per audi-



auditorum cogitandi sentiendique rationem, aut alias causas accedere liceat; sapientis medici instar, qui, nisi integram possit valetudinem reddere, studeat tamen morbum doloresque levare, et vires, quantum ipsi liceat, firmare. Neque his adversantur, quae apud CICERONEM de officio oratoris et facultatis orat. dicuntur. Vidimus enim locis supra laudatis, finem quidem in persuasione, officium vero in eo poni, quod apposite, accommodate ad persuadendum dicat (i. e. ea dicat, quae ad persuadendum possint conferre, modumque huic consilio convenientem adhibeat). Attamen, si dicendi facultas ex mente scriptoris in eo cernitur, quod persuasuri auditoribus tantum efficiamus, quantum efficere liceat, cur tantum τὸ θωρεῖν περὶ ἑκάστου τὸ πιθανόν, nec potius usum omnium eorum, quae ad persuadendum possint conferre, commemorat, quasi oratorem recte appellemus, qui το πιθανόν videre, neque tamen eo uti possit, et elocutionem, pronunciationem, actionem fini accommodatam adhibere? In eo iampridem haesisse intelligimus acutissimum eorum, qui ante ipsum de arte dicendi scripserant, iudicem, QUINCTILIANUM, qui l. 2. c. 15. §. 13. ARISTOTELIS definitionem allatam eo nomine reprehendit, quod inventionem tantum complectatur, quae sine elocutione non sit oratio <sup>27</sup>). Cavendum tamen, ne putemus, scriptorem nostrum ita perverse de dicendi facultate statuisse, ut nonnisi inventionem eorum, quae fidem facere possint, complecti eam putaret; cui sententiae omnis horum librorum ratio adversatur. Quanquam enim de iis, quae ad inventionem pertinent, multo copiosius, quam de ceteris oratoris officiis, disputavit, omninoque (ut in prolegomm.

E 2

§. 4.

27) In iis, quae mox eod. cap. sequuntur: omnia subiecisse oratori videtur ARISTOTELES, cum dixit, vim esse dicendi, quid in quaque re esse possit persuasibile (§. 16.) pro dicendi esse videndi scribendum, Cel. SPALDINGIUS ad h. l. bene vidit.



§ 4. vidimus) et elocutionis ornatae studium, et alia omnia, quae praeter probationem fieri soleant, per se improbanda esse putavit, et prorsus omittenda, nisi perversa auditorum indoles contrarium fuaderet; tamen l. 3. in. satis aperte declarat, tria esse in dicendi arte pertractanda (inventionem *πίψεων*, elocutionem, collocatio-nem) et in ea, quae hoc libro continetur, artis Rhetoricae parte, haud raro de elocutione et collocatioe diserte ea praecipit, quae ad homines docendos, conciliandos, movendos (ad τὸ *πιθανόν*) spectent; unde patet, bene monitum fuisse a Vossio (de rhetor. nat. et constit. p. 48. 49. edit. quae prodiit Hagae Comitum, 1658. 4.) non intelligi apud nostrum solam argumentorum, sed omnium eorum excogitationem, quae vel argumentatione, vel dispositione, vel elocutione, vel actione plurimum ad persuasionem conferant. (Cfr. v. c. l. 3. c. I. §. 2. ὅ γὰρ ἀπόχρη τὸ ἔχειν, ἀ δεῖ λέγειν, ἀλλ' ἀνάγκη καὶ ταῦτα — ποῖον τίνα τὸν λόγον, c. 2. §. 4. δεῖ λαμβάνειν ποιοῦντας — τῆτο γὰρ πιθανόν etc. c. 3. §. 4. ἅπαντα γὰρ ταῦτα ἀπίθανα etc. c. 7. in. τὸ δὲ πρέπον ἔχει ἡ λέξις, εἰάν ἡ παθητικὴ το καὶ ἡθικὴ etc. §. 4. πιθανοὶ δὲ τὸ πρᾶγμα etc. c. 8. in. τὸ δὲ σχῆμα τῆς λέξεως — τὸ μὲν γὰρ ἀπίθανον etc. c. 16. §. 8. ἡθικὴν δεῖ etc. §. 10. ἔτι ἐκ τῶν παθητικῶν — πιθανὰ γὰρ διότι σύμβολα etc.) Sed cur tandem ita definiit ambitum facultatis oratoriae, ut solum inventionis officium oratori demandare videretur, nisi ex omni eius opere contrarium intelligeretur? Duplex, ni fallor, potest hujus rei causa adferri.

Nam primum sponte patet, usum eorum, quibus persuasio efficiatur, fieri non posse, nisi ea invenerimus, ideoque τὸ θεωρεῖν τὸ πιθανόν primarium esse oratoris officium, a quo omnia pendeant. Hoc ipse innuit l. 1. c. 2. ubi, quum de triplici genere eorum, quae ad persuadendum sint accommodata, et ita comparata, ut ipsius oratoris arte ac studio comparentur (*πίψεων ἐντέχνων*) exposuisset, §. 14. haec addit: ἐπεὶ δ' αἱ πίσεις διὰ τέτων εἰσὶ, φανερόν, ὅτι ταῦτα  
τρίαι



τρια ἐστὶ λαβεῖν τοῦ συλλογισαθαι δυναμένου, καὶ τοῦ θεωρεῖσθαι τὰ περὶ τὰ ἴδια καὶ τὰς ἀρετὰς, καὶ τρίτον τὰ περὶ τὰ πάθη, τί τε ἕκαστόν ἐστὶ τῶν παθῶν, καὶ ποῖόν τί, καὶ ἐκ τίνων ἐγγίνεται, καὶ πῶς. „Quum res ad persuadendum accommodatae ex his fontibus „nascantur, patet, haec tria consequi (s. usum eorum sibi compa- „rare) eius esse, qui syllogismis uti possit, et ratione morum, vir- „tutum, denique adfectuum perspicere, quidnam sit quaevis animi „commotio, qualis sit, unde, et quam ratione oriatur.“ Pot- erat igitur Philosophus, re altius perspecta, omnia, quae ad facul- tatem oratoriam pertinent, sub inventione eorum, quae in quaque re insunt ad persuadendum accommodata, comprehendere. Alteram causam, cur ARISTOTELES his verbis usus fuerit in definienda rhe- torice, in eo mihi reperisse videor, quod notionem eloquentiae ar- tificiosae (quae arte quadam, institutione, exercitatione formata, exulta, aucta ab iis, qui ea utuntur, ad rationem certam finem- que dirigitur) accuratius exprimere voluerit. Quanquam enim ne- gari non potest, illam quoque rudiores eloquentiam, a prudentia naturali, Phantasiae alacritate, animi perturbatione profectam, arte nulla emendatam perfectamque, τῷ πιθανῷ uti, ac vere persua- dere hominibus, tamen facultas, *in quavis causa videndi quaecunque inveniri possint* ad persuadendum accommodata (τὸ ἐνδεχόμενον πιθανόν) arte et institutione nitatur necesse est. Nam qui totius dicen- di artis (ut cum CICERONE loquar) ignari nec praecepta, nec ullam exercitationis viam noverunt, sed, quaecunque praefens animi con- silium, Phantasia fervidior, vehemens animi commotio loqui iusserit, eloquuntur, ii nec omnia, quae ad τὸ πιθανόν pertineant animad- vertent, nec in quavis causa, quomodo ad finem propositum perve- niant, intelligent (inprimis si vel ob auditorum indolem, vel ipsam rei naturam, vel aliam causam oratori alios ad sententiam suam ad- ducturo via longiori, flexa, minusque trita incedendum est). Im- mo accidet iis subinde, ut, cur haec vel illa potissimum dixerint, hunc



bunc illumve dicendi modum adhibuerint, ipsi nesciant, et casu potius animique inpetu, quam consilio ducti in ea incidant, quae permultum ad persuadendum faciant. Contra qui praecepta quaedam didicit, praesidia persuasionis cognovit, et omnia ad rationem certam modumque dirigit, exercitatione, usuque dicendi edoctus, emendatus, confirmatus; is in quavis causa diligenter perveſtigat et facile animadvertit omnia ad persuadendum accommodata (ῥωρεῖ τὸ πιθανόν), apte eligit, neque, si vel angustiis quibusdam prematur, aditus ad auditorum animos captandos praeclusos sibi esse putat.

§. 3.

Vidimus ex iis, quae hucusque disputata sunt, CICERONEM in definienda facultate oratoria, illiusque fine constituendo cum ARISTOTELE consensisse. Longe ab iis discedit QUINCTILIANUS l. 2. c. 15. qui aliam rhetorices definitionem commendaturus sententiam eorum, qui rhetoricen aut vim persuadendi, aut vim dicendo persuadendi esse dixerint, refutat, et ad eam rem argumentis utitur, quae, quamvis sint subtiliter et acute excogitata, tamen non omnino ad rem nostram pertinere, neque id efficere videntur, quod ipse efficere voluit. Nam in eo quidem, quod errasse putat, qui rhetoricen simpliciter ita definirent, ut esset vis (facultas) persuadendi (cum non verba tantum, sed pecunia etiam, gratia, auctoritas, ipse aspectus dicentis persuadere possint,) neminem facile habebit adversarium <sup>28)</sup>; quanquam vehementer miratus sum, quod CICE-

28) Nam etsi VOSSIO (libro saepius laud. p. 44) concedatur, τὸ persuadere si definitius loquamur, iis tantum tribui, qui dicendo efficere studeant, ut auditores sententiam propositam veram esse iudicent, negari tamen non potest, hoc vocabu-

lum subinde sensu latiori adhiberi, (id quod VOSSIUS ipse p. 43. haud obscure innuit) ideoque non omnino ab omni in definiendo ambiguitate recte defendi potuisse, qui rhetoricen dicerent vim esse persuadendi.



CICERONEM his scriptoribus adnumerandum putaverit, qui in his ipsis de inventione libris a QUINCTILIANO illo loco laudatis (l. 1. c. 5.) officium finemque facultatis oratoriae multo accuratius ita constituat: officium autem eius facultatis videtur esse, *dicere apposite ad persuasionem*, finis persuadere *dictione*. Sed minus arrident, quae contra eos proferuntur, qui vim rhetorices ita definiant, ut sit facultas dicendo persuadendi. Verba haec sunt (§. 11.) *at ne hoc quidem satis est comprehensum. Persuadent enim dicendo, vel ducunt in id, quod volunt, alii quoque, ut meretrices, adulatores, corruptores. At contra non persuadet semper orator, ut interim non sit proprius hic finis eius, interim sit communis cum his, qui ab oratore procul absunt. Sic putat, partim oratoris nomen iis etiam concedi, qui pessima et turpissima aliis persuadere studeant, ita ut non errasse videantur, qui rhetoricen malam esse et fraudulentam artem dicerent (hinc eod. cap. de THEODORO, qui ab hac sententia non alienus fuit, dicit: concedit scelera quoque suadentibus pulcherrimae rei nomen, et c. 16. cum adversus illos eloquentiae criminatores disputasset, addit: quare etiam si in utramque partem valet arma facundiae, non tamen est aequum, id haberi malum, quo bene uti licet. Verum haec apud eos forsitan quaeruntur, qui summam rhetorices ad persuadendi vim retulerunt,)* partim (ut mox dicit,) oratorem fortunae subiici, ita ut, si non persuaserit, nomen suum retinere non possit. Sed ut facile utrumque largiamur, neque solum oratorem, qui proprie sic dicitur, persuadere, neque semper et ubique persuasionem oratione effici, tamen inde non sequitur, rhetoricen temere dici facultatem dicendo persuadendi. Nam, quid faciunt tandem adulatores, corruptores, et alii, qui dicendo persuadere studeant, nisi quod argumenta, quibus res probanda demonstraretur (seu vera sint, seu probabilia tantum et speciosa) adferant, et cum sententiis ipsis, tum earum conformatione, verbis, interdum voce etiam gestuque, benevolentiam sibi concilient, ad Phantasiam lo-

quan-



quantur, mentem commoveant, ut verbo dicam, praesidiis utantur, quae ad facultatem oratoriam pertineant? Quod non ita asserimus, quasi nullum putemus oratores inter et alios, qui dicendo persuadeant, intercedere discrimen. Nam si oratoris nomen ex communi usu dicendi proprie iis tantum tribuitur, qui de rebus, quae dignitate, gravitate, utilitate ita se commendant, ut non unum modo paucosve, sed multos intersit, oratorem audire, coram pluribus exposituri, seriem quandam enunciationum arte et ratione digestarum, compositarumque et ad unum eundemque summum finem pertinentium elocutione, pronuntiatione, actione adornando fini proposito accommodate dicant; multum sane orator auditoribus persuasurus et consilii dignitate, et arte ac ratione aliis idem facientibus antecedit necesse est, quippe qui unum modo paucosve, quibuscum ipsis aliquid sit negotii, ad sententiam suam perducere studeant, ac plerumque de eiusmodi rebus loquantur, quae, nisi omnino sint gravitate destitutae, tamen iis tantum, ad quos proxime pertineant, magnae possint gravesque videri, ideoque facilius ad finem perveniant, neque tot tantaque possint debeantque praestare, quanta ab oratoribus iure meritoque exigantur. Id modo intelligi voluimus, vim et naturam facultatis oratoriae esse eandem, sive oratores proprie sic dicti, sive alii usu illius studeant persuadere, neque nisi rationem eam adhibendi esse diversam.

Hinc definitio eorum, qui eloquentiam ita descripserunt, ut esset facultas dicendo persuadendi, nisi aliis de causis vitiosa sit, eo nomine profecto non taxanda videtur, quod non solus orator dicendo persuadeat. At oratorem tamen ipsum ab aliis, qui eundem finem sibi propositum habent, sic non facile discernas? Recte. Sed nunc non de artificis, sed de ipsius artis notione loquimur. Neque fieri potest, ut eadem definitio pariter eloquentiae, ac ipsius oratoris proprie sic dicti notionem exprimat, quum alios quoque interdum illa dicendi facultate alia ratione uti videamus. Liceat

rem



rem exemplo aliarum artium illustrare. Putabimusne eos, qui se muscos pictoresque profiteantur, ab iis, qui utramque artem eo consilio didicerint, ut horis subsecivis studio earum animum possent oblectare, et a labore curisque relaxare, nihil differre? Absit hoc. Attamen naturam finemque harum artium diverso earum usu non mutari nemo facile negabit. Neque obstat, quod alii dicendi facultate bene, alii male utantur. Utrumque hominum genus minime diversis artibus utitur; neque ipsa artis definitione, sed alia ratione debet doceri, cur bonum oporteat atque honestum fieri eloquentiae usum. Denique nec hoc sententiae eorum, qui rhetoricen putent facultatem esse dicendo persuadendi adversari videtur, quod orator non semper persuadeat. Etenim si verum esset, quemvis oratorem, quodvis eloquentiae genus, quamvis orationem in eo elaborare, ut auditoribus aliquid persuadeat, nemo recte, vanum esse hunc et inanem finem inde concluderet, quod non quovis loco ac tempore consequi liceat. Provocamus denuo ad similem aliarum artium rationem. Etenim, (ut exemplo eodem utamur, quod ARISTOTELI placuit 29), quem supra vidimus neutiquam negasse, persuasionem finem esse rhetorices, quanquam ipse largiretur, oratorem non semper persuadere) omnes facile concedunt, usu artis sanandi neque quemvis neque ita omnes sanari, ut nihil amplius desideretur. Quis tamen negabit, finem huius artis pertinere ad aegrotos sanandos? Intelligimus quidem maxime e l. 2. c. 17. §. 23. QUINCTILIANUM id praecipue eorum causa urgere, qui rhetoricen artem nullam esse inde colligant, quod non finem certum sibi propositum habeat, certe non praestet eum, quem promiserit: *firmum autem hoc, quod opponitur, adversus eos fortasse sit, qui persuadere finem putaverunt. Noster orator, arsque a*

no-

29) Haud dubie QUINCTILIANUS LIS locum ante oculos habuit.  
l. 2. c. 17. §. 25. hunc ARISTOTE-



*nobis finita, non sunt posita in eventu* 30). At, praestabat homines illos eodem exemplo, quo ipse h. l. ad definitionis ipsi probatae vim uberius explicandam utitur (gubernatoris, qui, etsi tempestate prohibitus fuerit, quo minus finem, navem salvam in portum ducendi, consequeretur, tamen gubernator dicatur) refutare, quam culpam huius erroris in vulgarem de rhetorices sine sententiam conferre.

§. 4.

Attamen, etsi hanc ipsam rhetorices definitionem non iis de causis, quas a QUINCTILIANO allatas esse vidimus, vel iusto latior, vel angustior, ideoque improbandam esse putamus, nolumus tamen verissimam iudicare, et contra eos defendere, qui bene viderunt, finem illum rhetorices propterea admitti non posse, quod non omnibus eloquentiae generibus, quae a veteribus constituta fuisse novimus, conveniat. Nam quod ad orationes iudiciales et deliberativas attinet, facile videbimus, et illos, qui hominis cuiusdam innocentiam scelusve sint declaraturi, iudicesque ad absolvendum eum damnandumve excitaturi, et hos, qui id potissimum efficere studeant, ut, quae suaserint, approbentur, et rata fiant, quae dissuaserint, improbentur, omnem vim suam artemque ad rem quandam aliis persuadendam adhibere, ita ut persuasio recte utriusque generis summus finis constituatur 31). Verum aliter de fine illius

30) Qualis fuerit definitio QUINCTILIANO probata, infra dicemus.

31) Hinc simul causa intelligitur, cur plurimi veterum artis rhetor. scriptorum ita de fine dicendi facultatis statuerint. Etenim cum mores et instituta Graecorum Romanorumque ita essent comparata, ut frequen-

tissimus apud eos fieret et maxime necessarius utriusque generis usus, et oratores, dum finem propositum consequi studerent, vix possent ulla in re facilius, quam in illis orationibus, quanta vis esset dicendi facultatis bene ac prudenter adhibitae, offendere, et auctoritatem inde famamque sibi



illius tertiū orationum generis (demonstrativum dico, quod alibi laudationum <sup>32</sup>), Graecis plerumque λόγων ἐπιδεικτικῶν nomine comprehenditur) iudicemus necesse est. Etenim consilium illarum orationum minime eo pertinuit, ut auditores ad sententiam probandam adducerent, quae ipsis antea vel prorsus incognita fuerit, vel non satis comprobata, aut de consilio quodam capiendo mittere admonerent. Attamen, dum praedicabant vitam, virtutes, res gestas alicuius, nonne laude et admiratione dignum esse docebant, saepiusque eos, coram quibus dicebant, ad imitationem cohortabantur? <sup>33</sup>) Recte. Sed non ita laudabant, quasi auditores vel prorsus ignoraverint vitam eius virtutesque, vel de iis non sa-

F 2

tis

ibi conciliare; ac praeterea, qui de eiusmodi rebus persuadere vellet auditoribus, omnia praesidia oratoris, quae vel ad rationem edocendam, vel Phantasiae vim excitandam, vel adfectus nunc movendos, nunc flectendos pertinerent, eorumque usum nosse deberet, atque tenere; facile poterant in hunc errorem induci, ut omnia, quae ad universam dicendi facultatem pertinent persuasionem referenda esse putarent, neque naturam et indolem aliarum orationum accuratius investigando intelligerent, quam parum iis finis ille esset accommodatus. Vd. JENISCHII nota ad CAMPBELLII Philosophiam Rhetorices supra laud. p. 44 — 46.

<sup>32</sup>) Quanquam enim huius generis partes vulgo laudem et vituperium constituiebant, tamen universum genus non tam (ut QUINCTILIANO l. 3. c. 4. visum est) a meliori parte (laude) quam ea de causa sic appellasse videntur, quod vituperia maxime ad orationes iudiciales pertine-

rent (in quas reprehensio accusatoris, defensoris, testium saepius incideret) neque singulare genus constituerent. Rarius enim orationes, quae totae essent invectivae (qualis illa fuit CROCERONIS, vd. ad Att. l. 13. ep. 12.) non tam civium usui destinatae, quam vel privatae inimicitiae causa compositae, vel (quod a Sophistis interdum fieri solebat) ostentationis aut exercitationis causa elaboratae (vd. CRESOLLII theatrum veterum rhetorum, oratorum etc. l. 3. c. 7. in GRONOVII thesauro antiquit. Grr. Vol. X.) scribebantur.

<sup>33</sup>) Hoc praecipue in orationibus Graecorum ἐπιτάφιος, quae cives pro patria mortuos laudabant, aptissime fieri solebat (ut in Thucydidis λόγων ἐπιτάφιος, de cuius consilio DRONYSIUS HALICARN. in arte rhetor. c. 8. sect. 9. T. V. edit. Reisk. sic iudicat: τῆς μὲν γὰρ ἐγκωμιαστικῆς ιδέας ἐστὶν ὁ ἐπιτάφιος, συμπλέκεται δ' ιδέα συμβουλευτικῆς.).



tis persuasum sibi habuerint; id quod inde apparet, quod historia teste compertum habemus, non ignobiles fuisse ignotosque cives, sed vel illustres, ac de republica optime meritos, vel ingenio, prudentia, animique virtutibus aliqua ratione commendatos, quibus honor ille contingeret.

Eorum merita virtutesque laudationibus illis non primum cognitae reddi poterant, sed ita oratione illustrari, ut vividior graviorque admirationis sensus, quo ipse orator mentem occupatam sentiret, in animis auditorum excitaretur, qui cum maxima delectatione esset coniunctus, et ad ipsius oratoris, omnem vim suam et copiam in eiusmodi orationibus ostentantis laudem haud parum conferret 34). Neque illa ad imitationem cohortatio primarium

harum

34) Moneamus tamen obiter, conciones funebres Romanorum non omnino pariter ac λόγος ἐπιτάφιος Graecorum, ad laudem civium pro patria mortuorum compositos, fuisse huic fini accommodatas, neque omnino (ut bene monuit SCHLEGELIUS in examine λόγος ἐπιτάφιος Lyfiani addito eiusdem versionis in Museo Attico Volum. I. sect. 2. p. 271.) recte posse cum iis conferri. Quamquam enim utrumque genus ad laudem mortuorum pertinuit, tamen in illis Romanorum concionibus funebribus (quae plerumque a cognatis mortuorum, interdum a magistratibus, quibus hoc officium a senatu fuerat demandatum, recitabantur, nonnunquam tantum ad legendum componebantur) plerumque pietas magis et fama, quae mortuis, et genti eorum parabatur, quam auditorum delectatio et artis ostentatio spectata fuisse videtur. Vd. BRUTUS

c. 16. Hinc CICERO I. 2. de or. c. 84. §. 341. eas ad orationis laudem minime accommodatas esse iudicavit, cui sententiae non repugnant loca, quibus disertè monuit, in laudationibus omnia fere ad voluptatem auditorum referri, illudque genus ad dicendum esse uberrimum (vd. partitt. oratt. c. 21. c. 20. §. 69.) id quod non tam de hac singulari generis demonstrativi specie, quam de universo genere praecipitur. Cfr. V. Cl. AUG. GUIL. ERNESTII disput. de panegyrica eloquentia Romanorum, aureae quidem aetatis (in ei. opuscul. oratorio-philologicis, Lips. 1794. 8.) p. 178. Causas huius rei in ipso utriusque consuetudinis discrimine positas quo minus nunc uberius persequamur, propositi nostri ratio prohibet. Videntur tamen illa CICERONIS verba, quibus concionibus funebribus eam virtutem, ut ad orationis laudem sint accommodatae, denegat.

non



harum orationum consilium esse potuit, quum plerumque non modo prudentiam, probitatem, omnesque eas virtutes, quae studio et exercitatione comparantur, sed alia etiam, quae vel a natura proficiscuntur, vel fortunae debentur, laudibus exornarent. His de causis rectius, opinor, animi delectationem et artis ostentationem, quam persuasionem huius generis finem appellaveris. Neque ignoramus, non tantum iis orationibus, quae unice ad laudem alicuius pertineant (quales sunt funebres orationes, Graec. *λόγοι ἐπιτάφιοι*, et quae feriori aetate apud Romanos ad imperatores habebantur, ut Panegyricus PLINII) sed etiam aliis quibusdam laudationem inesse, ita tamen, ut non tota oratio ad eam possit referri. Huc pertinent partim antiqui Graecorum <sup>35)</sup> Panegyrici, qui,

non esse nimium premenda. Supple-  
ditat enim historia Romanorum per-  
multa exempla, unde facile colligas,  
interdum haud exiguum fuisse talium  
orationum gravitatem, copiam, splen-  
dorem. Nam (ut notissimum ex-  
emplum illius concionis taceam,  
qua ANTONIUS CAESAREM interse-  
ctum laudavit) l. 2. de or. c. 11. in.  
ANTONIUS et se, et omnes, qui ad-  
fuerint, *vehementer delectatos fuisse* di-  
cit oratione a CATULO in POPILIAE  
matris laudem recitata. Simil. PLI-  
NIUS in epist. l. 2. ep. 1. scribit,  
L. VERGINII RUFII exsequias ma-  
gnum ornamentum principi, seculo,  
*foro et rostris attulisse.*

35) Non una semper eademque  
fuit eloquentiae Panegyricae ratio.  
Quamdiu enim Graeciae civitates pri-  
scam libertatem retinuerunt, tamdiu  
orationes publicis totius Graeciae  
conventibus, *πανήγυρσι* dictis, qui  
cum ludis ac certaminibus sollemni-

bus fuerunt coniuncti, recitari soli-  
tae, non unice ad laudem atque  
ostentationem erant comparatae, sed  
simul suadebant aliquid, aut dissuade-  
bant, ita ut singulare genus oratio-  
num constituerent, ex deliberativo  
proprie sic dicto et *ἐπίδεικτικῷ* quasi  
compositum, quod ab aliis suasioni-  
bus et oratt. iudic. ita differret, ut  
artibus iis, et ornamentis, quae ad  
delectationem et ostentationem perti-  
nerent, paullo liberius uteretur. (Ete-  
nim iubeant artis rhetor. scriptores  
cautorem fieri earum rerum usum in  
oratt. forensibus et deliberatt. ne ora-  
tor insidias fruuere videretur audito-  
ribus, ideoque persuasio impeditur.  
Alia fuit ratio Panegyricorum. Ipsa  
conventus publici dignitas, loci sol-  
lemnitas, auditorum copia usum arti-  
sciosioris dicendi generis non modo  
permittibat, sed adeo efflagitabat.).  
Quum vero Graeci aliorum imperio  
subiecti non omnino ex ipsorum ar-  
bitrio



qui, quanquam Deorum, heroum, maiorum, civitatis laudes continabant, et ab antiquis artis Rhetor. scriptoribus generi ἐπιδεικτικῷ<sup>36)</sup> accensebantur, tamen (ut QUINCTILIANI verbis utar, l. 3. c. 4. §. 14. coll. CIC. in orat. c. 11. §. 37.) suadendi formam habebant, ac plerumque de utilitatibus Graeciae loquebantur, ad concordiam servandam, barbaros fortiter oppugnandos, et alia cohortabantur (qualis fuit ISOCRATIS<sup>37)</sup> Panegyricus), omnesque

bitrio res suas possent administrare, neque tamen illa certaminum solemnium consuetudo tolleretur, ipsique Romani certamina ad imitationem Graecorum conformata instituerent, oratores Panegyrici omnia partim ad Dei, qui certamini praeesse putabatur, certaminis ipsius, loci, praemii propositi, imperatoris laudem, partim ad athletas admonendos et excitandos, omninoque ad ingenii ostentationem, gravioribus argumentis destituti, retulerunt. Cfr. quae apud DIONYS. HALICARN. arte rhetor. c. 1. et c. 7. de λόγοις πανηγυρικοῖς et προτραπητικοῖς τοῖς ἀθληταῖς praeciipiuntur. Hoc genus orationum ante oculos habuisse videtur QUINCTILIANUS l. 3. c. 7. §. 3. ubi praeter laudationes funebres et eas, quae in orationibus iudiciall. adhibeantur, aliud genus prorsus ad ostentationem comparatum his verbis commemorat: *neque inficias eo esse quasdam ex hoc genere materias ad solam compositas ostentationem, ut laudes Deorum virorumque, quos priora tempora tulerunt.* (Nam in iis, quae statim sequuntur, exempli loco commemorat laudes Capitolini Jovis, perpetuam fasces certaminis materiam, Sub his

certaminibus Romanorum ludos Gymnicos ad morem Graecorum institutos intelligendos esse, bene monuit Cl. SPALDINGIUS ad l. 2. c. 8. §. 7.) Tum omnino latius apud Romanos patere coepit notio orationis Panegyricae, ita ut etiam ad omnes publicas principum laudationes, et similes dictiones transferretur.

36) Latius enim patuit vocabulum generis ἐπιδεικτικῷ, quo non tantum orationes unice ad laudem comparatae, sed etiam suasiones eiusmodi, historiae, omnia dictionum, scriptionumque genera delectationi et ostentationi maxime accommodata comprehendebantur; quanquam laudationum genus saepius κατ'ἐξοχήν ita appellatum fuisse novimus. Vd. CIC. orator c. 11. §. 37. Hinc bene monuit QUINCTILIANUS l. 3. c. 4. §. 13. 14. distinguendum esse genus ἐπιδεικτικόν ab ἐγκωμιαστικῷ (laudativo) quod speciem illius constituat.

37) Vd. quae DIONYSIUS HALIC. arte rhetor. 9, 12. in. de duplici huius et aliarum duarum ISOCRATIS orationum consilio iudicavit, qui in eo tamen erravit quod suasionem non ἔργον (primarium finem) sed ἀρρεργον esse putaret: το



que aliae orationes, quae, dum aliquem defendunt, alterum acculant, aut consilium aliquod populo commendant, copiosius in laudibus virtutibusque cuiusdam enumerandis vel vitiis perstringendis versantur <sup>38)</sup>; partim eae, quibus animum ob beneficia accepta gratias habentem, de felici alterius fortuna laetantem, eidemque bene cupientem significamus <sup>39)</sup>. Non unum posse eundemque harum orationum finem constitui vix est quod moneam. Nam quo facilius concedimus, orationes iudiciales ac deliberativas proprie sic dictas, quibus copiosior laudatio vel vituperatio insit, minime ad laudem et vituperium, ad voluptatem et ostentationem, tanquam primum finem spectare (cum omnis indoles earum et oeconomia ostendat, scriptores earum laudem et vituperium ita adhibuisse, ut persuasioni oratione efficiendae inserviret,) neque orationes Panegyricas Graecorum veterum esse a fine persuadendi remotas (quanquam, ut antea vidimus, delectatio persuasioni in illis orationibus non ea ratione subiici solet qua in iudiciali. et deliberati. fieri debuit, unde CICERO in orat. c. 11. et QUINCTIL. l. 3. c. 4. non dubitarunt, quominus eas λόγους ἐπιδεικτικούς adnumerarent, et ab eloquentia foro et concionibus accommodata prorsus removerent); eo diligentius omnia alia orationum genera ab iis distinguenda putamus, quae,

et si

τὸ δ' ἐστὶν ἔργον τὸ ἐγκώμιον (sic enim scribendum esse pro vulg. ἐγκώμιον docet oppositum συμβεβη) etc. cfr. quae WIELANDTIUS hac de re monuit in Museo Attico Vol. I. sect. I. p. 29. 30.

38) Tales fuerunt CICERONIS oratt. in. L. PISONEM, pro LIGARIO, pro lege MANILIA, et PHILIPPI. CA. nona pro SULPITIO mortuo statua ornando. Ceterum laudationem et vituperationem haud raro in genus iudiciale incidere, diserte monuit

QUINCTILIANUS l. 3. c. 7. in. et laudare testem, vel contra pertinet ad momentum iudiciorum et ipsis etiam rebus dare laudatores licet et editti in competitoribus, in L. Pisonem, in Clodium, et Curionem libri vituperationem continent, et tamen in senatu loco habiti sunt sententiae. Cfr. SPALDINGIUS ad h. l.

39) Huc pertinent CICERONIS orationes pro MARCELLO ad CAESAREM et post reditum ad QUIRITES et in senatu habitae.



etſi interdum non pauca habeant cum illis communia, tamen omni indole, oeconomia, dicendi ratione ita ſunt comparata, ut minime ad eos auditores pertineant, quibus res dubia et incerta ſit perſuadenda, ſive ſint laudationes merae, ſive cum gratiarum actione et bonis apprecationibus coniunctae. Utrumque genus ad ingenii artisque oſtentionem, et auditorum oblectationem, tanquam primarium finem, recte poteſt referri. Nam quod ad eas attinet, quae meram laudationem cuiusdam continent, de iis iam ſupra ea diſputavimus, quae nunc neque repetere, neque uberius perſequi attinet. Hoc addere ſufficiat, nos cum iis neutiquam facere, qui illud orationum genus laudativum eximendum putent orationum numero (ut Cl. WIGANDTIUS in introduct. verſioni Panegyrici PLINIANI praemiſſa p. 20. qui Panegyricas orationes operibus poëſeos lyricae rectius accenſeri putat, quippe quibus nec ſuadeatur aliquid, nec diſſuadeatur, ſed quidam animi ſenſus exprimantur; a cuius ſententia non alienus eſſe videtur SCHLEGELIUS in examiſe concionis funebris Lyſianae libr. ſupra laud p. 267 — 69.) Fateor enim, cauſam idoneam non apparere, cur omnes eas dictiones, quarum primarius finis non in eo verſetur, vt voluntatem hominum regant ac moderentur, ab oratoris provincia removeri oporteat. Quid nos prohibet, quo minus oratorem interdum alia quoque conſilia ſibi proponere poſſe putemus, ita ut nunc maxime edocere velit 40), nunc animum oblectare? (Id bene viderunt

SUL-

40) Quanquam enim orationes, quarum primarius finis ad homines edocendos pertinet, huius ipſius conſilii ratione ad tractationes et commentationes, itemque illae, quae non tam in docendis auditoribus, aut ad aliquid impellendis, quam oblectandis elaborant, ad poëſeos opera propius accedere videntur, ſunt tamen

utriusque generis certae quaedam notae, quarum ope ab iis, quibus cognata ſint, generibus bene poſſint diſtingui. Solet enim orationis nomen (ſi definitius loquimur) ad eas dictiones ſcriptionesque transferri, quae accommodatae ſint auditoribus iis, qui vel omnino ſubtiliorem, alte reconditam, ornatu deſtitutam tracta-



SULZERUS: *allgemeine Theorie der schönen Künste*, T. IV. sub v. Rede. CAMPBELLIIUS lib. saep. laud. p. 33. seqq. HUGO BLARIUS: *Vorlesungen über Rhetorik* etc. T. II. praelect. 23. inde a p. 237.) Hinc non dubitabimus, quo minus concionibus illis *ἐπιταφίαις* veterum, et inperatorum laudationibus per se spectatis, orationis nomen concedamus, cum neque argumenti dignitas 41) atque

etationis rationem ferre non possint, vel certe eo consilio oratori aures praebeant, ut non tantum iudicandi et concludendi facultates, sed sensus etiam, Phantasia, vis appetendi et averlandi suaviter moveantur et agitentur. Huic fini ut respondeat oratio, necesse est partim quidam elocutionis ornatus adhibeatur, qui medium quasi locum teneat exilius inter et simplicius genus dicendi (quo Philosophis, Mathematicis, iisque omnibus uti licet, qui plerumque ad rationem solam loquuntur) atque poëtarum elocutionem, qui omnia ad Phantasiā, animique sensus, velut primarium scopum, conferunt (vel ipsa veritate interdum neglecta); partim pronunciationis et actionis venustas accedat, qua oratio a commentatione recitanda differat. In utroque praecipue cerni naturam facultatis oratoriae, propria vis vocabulorum latinorum: orator, oratio, eloquentia, et nostrorum: *Rede, Redner, Beredsamkeit*, declarat (cfr. CRICERONIS orator c. 19. in.). Praeterea sponte intelligitur, in ipsa materia argumentisque eligendis non modo gravitatis et dignitatis, quae per se facile possit auditores lectoresque tenere, sed etiam illius vir-

tutis rationem esse habendam, ut accommodata sint ornatui oratorio. Quae cum ita sint, omnino licebit orationes, quibus non tam movendi, quam docendi, vel delectandi finis sit propositus, pariter ac illas, quae ad voluntatem hominum moderandam pertineant, orationum nomine comprehendere, si modo caverit orator ne vel commentationem subtilem et inornatam, vel poëma (quod vel nihil, vel pauca habeat, quibus ratio sola possit teneri, detractis omnibus ornamentis, quae sensus, Phantasiā, adfectus moveant) scripserit videatur. Eademque de causa scriptio ad legendum tantum composita recte potest oratio vocari (quamvis externa actionis et pronunciationis venustas desit) dummodo illa argumentationis, tractationis, ornatus indoles, quam orationi propriam putamus, non desideretur. Ceterum in hac orationis notione constitutenda adficientem me habere intellexi B. HEYDENREICHII: *System der Aesthetik*, T. I. Lips. 1790. 8. p. 218. 19.

41) Nonne enim ad eos, coram quibus vel civium mortuorum, vel principum laudatores loquebantur, maxime pertinuit, virtutes ac merita



atque ornatus ille, quo orationes ab aliis scriptionibus plurimum differunt in iis desideretur, neque (ut in nota n. 40. vidimus) oratio, quae ad voluptatem et admirationem praecipue composita sit, propterea poëseos potius, quam eloquentiae operibus debeat adnumerari (quanquam historia docuit, non defuisse laudatores, imprimis imperatorum Romanorum aetate, qui turpi adulatione ducti, splendidissime laudando, quae tanta exornatione vix digna posset videri, fingendo adeo et falsa proferendo limites oratori praescriptos transgrederentur, et poëtas potius agerent).

Neque aliter iudicandum videtur de orationibus, quae ad viros auctoritate et dignitate conspicuos eo consilio habentur, ut, dum pro beneficiis acceptis gratias iis agimus, aut fausta novi muneris auspicia, honores, alia commoda gratulamur, et bonas appreciationes adiungimus, simul laudes eorum persequamur <sup>42)</sup>. Quanquam enim id praecipue solet spectari, ut benevolentiam sibi conciliet orator, tamen hac ipsa de causa ea dicere solet, quae et illius, ad quem oratio habetur, et ceterorum, qui audiant, delectationi inserviant, ipsique laudem comparent; neque hac in re faciet aliquid oratore indignum, dummodo sciat, quid laudatorem inter et adulatorem interfit. Denique omnia alia orationum genera, quae neque ad persuasionem possunt referri, neque publicae fuerunt

eorum denuo quasi uno obtuitu comprehendere, ut inde discerent, quid ipsis esset faciendum, ad eandem virtutis et honestatis famam adspirantibus? Sic facile vides, orationes demonstrativas, non ita fuisse ad laudem et ostentationem compositas, ut omnis utilitas et argumenti dignitas excluderetur. Cfr. Cic. partitt. oratt. c. 20. §. 69. add. AUG. GULI. ERNESTI vindiciae panegyristarum in

ej. opuscul. oratorio-philolog. p. 159. sqq.

42) Huc pertinent λόγοι illi πρό-φανηγματικοί, de quibus DIONYS. HALIC. arte rhetor. c. 5. exposuit, qui sub finem cap. hoc genus orationum diserte τοῖς πανηγυρικοῖς adnumerat, unde confirmari vides, quae supra de latiori, qui seriori aetate obtinuerit, vocabuli λόγων πανηγυρικῶν usu disputavimus.



fuerunt principum aliorumque civium laudationes, sed in rebus parvis et argumentis levioribus commorabantur, si quis digna putet orationum nomine, non dubitabimus quin eidem generi ἐπιδεικτικῷ accenseamus. Habuerunt enim talium dictionum scriptores hoc sibi propositum, ut artem quandam et ingenii subtilitatem ostenderent, et auditoribus suis lectoribusve placerent 43).

### §. 5.

Haec paullo uberius disputanda putavimus, quo facilius intelligeretur, quantopere ille finis dicendi facultatis, quem nonnulli artium scriptores in per uasione ponunt, ab indole omnium illarum orationum, quae sub genere ἐπιδεικτικῷ comprehenduntur, abhorreat. Neque id CICERO noster non ipse intellexisse videtur. Nam diserte docet in orat. c. 11. §. 37, coll. c. 61. ex genus ἐπιδεικτικὸν prorsus esse ad delectationem et aurium voluptatem comparatum 44), illiusque consilium a fine orationum iudicialium et deliberatarum accuratius distinguit in partitt. oratt. c. 20. §. 69. *cognita igitur omni distributione propositarum consultationum, causarum genera restant admodum. Et earum quidem forma duplex est, quarum altera delectationem sectatur aurium, alterius ut obtineat, probet, et efficiat, quod agit, omnis est suscepta contentio.* Cfr. c. 21. §. 71. ubi de rationibus laudandi et vituperandi haec differit: quamobrem finis alterius (laudationis) est honestas, alterius (vituperii) turpitu-

G 2

tudo.

43) Coeperunt eiusmodi dictiones praecipue ea aetate arridere, qua verus boni et pulcri sensus apud Romanos interiit, quanquam iam antea et in rhetorum scholis usitatas fuisse et a Sophistis Graecorum diligenter tractatas novimus. Vd. CRESOLLII theatrum rhetorum etc. l. 3, c. 9.

44) Eadem de causa permittit l. 1. generi ἐπιδεικτικῷ artificiosiore periorum structuram et frequentiorum usum aliarum rerum, quae delectationi ita inserviant, ut orator forensis, nisi parce et admodum caute iis utatur, omnem veritatem atque fidem tollat.



fudo. Conficitur autem genus hoc dictionis, narrandis exponendisque factis, sine ullis argumentationibus, *ad animi motus leniter tractandos magis, quam ad fidem faciendam, aut confirmandam accommodate. Non enim dubia firmantur, sed ea, quae certa aut pro certis posita sunt, augentur.* Quod si ipse intellexit, diversum esse harum orationum finem a fine generis iudic. et deliberat. mirandum profecto, quod cum in ceteris libris rhetoricis, tum in his ipsis partitt. oratt. c. 2. in. (de quo loco §. 1. ex. diximus) omnem dicendi facultatem ad persuasionem retulerit. Accedit, quod omne illud genus demonstrativum maxime ad oratorem pertinere putavit (cfr. l. 1. de invent. c. 5. ex. de orat. l. 2. c. 85. §. 348. partitt. orr. c. 3. ex. 4<sup>o</sup>) neque (nisi in libello: orator, inscripto) prorsus voluit a praeceptis suis separare (quamobrem de locis, unde sint argumenta laudationibus et vituperationibus accommodata petenda, nunc brevius, nunc copiosius disputavit, l. 2. de invent. c. 59. de orat. l. 2. c. 11. c. 84. 85. partitt. oratt. c. 21 — 24). His de causis, opinor, aliter profecto vis dicendi facultatis a scriptore nostro erat constituenda. Simul intelligimus, definitionem ab ARISTOTELE exhibitam, quam verbis potius, quam re ipsa, a CICERONIS sententia differre ostendimus iisdem vitiis esse obnoxiam. Nolim tamen largiri, ingenium tam subtile in rerum natura investiganda et discrimine perspicendo omnino ignorasse, quam ratione indoles generis *ἐπιδεικτικῆς* (quod noster et pertinere putavit ad oratoris provinciam, l. 1. c. 3. et in eod. libro praeceptis copiosius illustravit) ab omni

45) Ququam usum orationum, quae totae sint ad laudem alicuius compositae, minus frequentem esse, ac necessarium statuit, de or. l. 2. c. 10. ex. c. 84 §. 341. (nam tales potissimum locis laudi spectari, proxime sequentia docent) saepius vero in aliis causarum generibus locis lau-

dandi et vituperandi utendum, l. 2. de or. c. 85, §. 349. tamen vel illarum causa (quippe quae interdum vel publice sint recitandae, vel ad legendum conscribendae) aliqua praecipienda putavit. Vd. l. 2. de or. c. 84. §. 341. ex.



omni natura eloquentiae foro et concionibus accommodatae differat. Nam quum l. 1. c. 3. et l. 2. c. 18. ubi de diversis orationum generibus loquitur, tria auditorum genera constituat, quippe qui vel de rebus praeteritis (in orationn. iudicialibus) vel de futuris (in suasionibus) vel de dicendi facultate oratoris (in demonstrativis) sint indicaturi <sup>46)</sup> ac praeterea l. 3. c. 12. §. 2. 5. dicendi genus orationibus demonstrativis accommodatum ita a sermone, quem in deliberativis et iudicialibus regnare oporteat, distinguat, ut λέξιν generis ἐπιδεικτικῆς esse velit γράφικωτάτην ideoque ἀκριβεστάτην (maxime ad legendum comparatam, exquisitissimam) ipse profecto, ni omnia me fallunt, haud nimis obscure innuit, laudationes magis esse, quam orationes iudicis ac deliberati. ad ostentationem et voluptatem compositas. Videtur tamen eo inprimis ita seductus fuisse, ut omnem eloquentiam putaret facultatem esse ad persuadendum accommodate dicendi, quod similitudinem quandam in iis deprehenderet, quae oratores, ad quemcunque tandem finem tenderent, efficere studerent. Nam primum eo loco, quo de confirmatione in universum praecipit, concessit quidem, hoc interesse discriminis genus ἐπιδεικτικὸν inter et iudiciale ac deliberativum, quod laudator non in rebus dubiis firmandis versetur (l. 3. c. 17. coll. l. 1. c. 9. non longe a fine: τὰς γὰρ πράξεις ὁμολογεμένας etc.) at diserte tamen hoc addidit, amplificationem in laudationibus adhiberi, ut probetur, utilia esse et honesta, quae ab oratore laudentur <sup>47)</sup>. Num igitur propterea persuasionem generis ἐπιδεικτικῆς finem

<sup>46)</sup> Comprehendit hoc tertium auditorum genus nomine τῶν θεωρῶν, spectatorum, petita similitudine a consilio eorum, qui loca, quibus certamina publica instituuntur, aut theatra frequentant, de ingenio, viribus, arte athletarum et artificum iudicaturi, simulque animum oblectaturi.

<sup>47)</sup> Verba haec sunt l. 3. c. 17. ἐν δὲ τοῖς ἐπιδεικτικοῖς τὸ πολὺ ὅτι καὶ καὶ ἀφέλμας ἢ ἀνέτης ἐσσι· τὰ γὰρ πράγματα δεῖ πισυνθῆναι· ὀλίγαις γὰρ καὶ τέτων ἀποδείξεσι φέρεται, εἰν ἀπιστῶ ἢ, ἢ εἰν ἄλλος αἰτίαν ἔχει.



finem constitui posse putavit, quod ii, qui honestatem et utilitatem rei amplificando demonstrant, tale quid faciant, quale oratores forenses et suasores ad sententiam suam alios perducturi, neque vidit, αὐξησεως illius in laudationibus praecipue adhibendae, etsi aliquid demonstret, aliud tamen esse consilium, aliam rationem, quam confirmationis et refutationis, quae in reliqua orationum genera incidat? (vd. quae §. 4. de fine λόγων ἐπιδεικτικῶν recte constituendo disputavimus). Sed magis ad rem nostram pertinere arbitror loca supra laudata l. 1. c. 3. in. et l. 2. c. 18. Satis ingeniose observat noster, tria orationum genera in eo convenire, quod ad auditores pertineant, qui de re aliqua sint iudicium lataturi 48), eamque sententiam ad λόγους ἐπιδεικτικούς ita transfert, ut auditores, ad quos laudator loquatur, quanquam magis spectandi animumque oblectandi causa adsint, tamen putet quodammodo iudicis agere personam, quippe de oratoris arte iudicatu- 49). (etsi ipse l. 2. c. 18. concedat, iudicis nomen proprie iis tantum convenire qui in civilibus disceptationibus de quaestionibus propositis iudicent). Jam quum diversa auditorum genera una eademque iudicis notione comprehendi posse arbitraretur, ac praeterea bene videret, finem cuiusvis orationis ad auditores pertinere (i. e. in eo cerni, quod in auditorum animis aliquid effici debeat) iudicialibus vero ac deliberativis sententiam quandam auditoribus esse persuadendam; facile hinc causam petere licebit, cur persuasionem omnium omnino orationum summum finem esse putaverit. Qua in re profecto

a vero

48) L. 1. c. 3. in. haec leguntur: ἀνάγκη δὲ τὸν ἀκροατὴν, ἢ θεωρὸν εἶναι, ἢ κριτὴν; κριτὴν δὲ ἢ τῶν γεγενημένων, ἢ τῶν μελλόντων· ἐστὶ δ' ὁ μὲν περὶ τῶν μελλόντων κρίνων, οἷον ἐκκλησιαστής: ὁ δὲ περὶ τῶν γεγενημένων, οἷον ὁ δικαστής: ὁ δὲ περὶ τῆς δυνα-

μεως, οἷον ὁ θεωρὸς· ὡς ἐξ ἀνάγκης ἂν εἰη τρία γένη τῶν λόγων τῶν ῥητορικῶν, συμβουλευτικόν, δικάζον, ἐπιδεικτικόν.

49) L. 2. c. 18. ὡσαύτως δὲ καὶ ἐν τοῖς ἐπιδεικτικοῖς (scil. ἐστὶ κρίσις) ὥσπερ γὰρ πρὸς κριτὴν, τὸν θεωρὸν ὁ λόγος συνέστηκε.



a vero non aberraturus fuisset, si placuerit ipsi, de eo paullo accuratius cogitare, quonam sensu illam iudicis et iudicii notionem ad genus demonstrativum liceat transferre. Etenim, ut scriptori nostro largiar, omnia orationum genera ad iudicium aliquod dirigi, facile tamen quivis intelliget, iudicium auditorum, ad quos laudatores loquantur ita differre a iudicio eorum, qui oratorem forensem aut suasorem audiant, ut illud ad oratorem, eiusque dicendi facultatem, hoc ad rem ipsam oratione pertractatam pertineat, illud in sola animi sententia et suavi, quae cum ea coniuncta est, per motione (delectatione et admiratione) subsistat, hoc auditorem simul ad aliquid agendum omittendumve impellere debeat; ideoque et rerum, de quibus iudicetur, et eorum, quae vel sequantur iudicium, vel cum eo sint coniuncta, maximum esse discrimen <sup>50</sup>).

§. 6.

Quodsi iam omnis indoles, natura, atque finis omnis illius orationum generis, quod maxime ad laudem, admirationem, delectationem comparatum est, ostendit, vim eloquentiae perperam ita definiri, ut sit facultas ad persuadendum accommodate dicendi; multo minus poterit haec sententia ad illam eloquentiam transferri, quae ex latiori vocabuli usu omnia scriptionum genera (quae indole atque consilio plurimum inter se differre nemo ignorat) complectitur. Jam quum alio loco (in prolegomm. §. 2.) viderimus, CICERONEM interdum *eloquentiae*, *orationis*, et *oratoris* vocabulis latiorem significationem tribuisse, debuit omnino eo loco, ubi eloquentiae

<sup>50</sup>) Hinc rectius CICERO, missa *moderator: ita ut aut delectetur, aut* hac subtilitate, auditorum genera *statuat aliquid. Statuit autem aut de* ita constituit partitt. oratt. c. 3. §. 10. *praeteritis, ut iudex, aut de futuris,* aut *auscultator est modo, qui audis, ut senatus,* aut *disceptator, i. e. rei sententiaeque*



tiae finem persuasionem constituit, addendis quibusdam cavere, ne quis eloquentiae sensu latiori sumtae finem indicari putaret. Quae cum ita sint, ex omni hucusque instituta disputatione nostra hoc sequi intelligimus, utrumque scriptorem in eo errasse, quod dicendi facultatem in universum ad persuasionem referret, ideoque recte taxari, hoc tamen discrimine, ut ARISTOTELES, qui nonnisi orationum (quae proprie dicantur) finem hac ratione constituerit, neque aliis locis (id quod CICERONEM fecisse vidimus) satis aperte declaraverit, scriptores λόγων ἐπιδεικτικῶν minime in eo elaborare, ut auditoribus sententiam aliquam persuadeant, omninoque argumentatione nisi vera, ita tamen speciosa, ut facile ipsum fallere posset, ad illam sententiam fuerit perductus, magis sibi consiluisse et facilius excusari posse videatur.

§. 7.

At multo magis a via aberrant necesse est, qui persuasionem illam (quam veteres illi artis rhetor. scriptores recte generis iudicialis ac deliberativi, perperam omnis dicendi facultatis primum finem constituerunt) ad eloquentiam nostrae aetatis in universum transferri posse existiment. Quanquam enim apud Anglos et Francogallos genus aliquod eloquentiae forensis hucusque obtinuisse non ignoramus, omnis tamen indoles illius atque natura ab eloquentia forensi Graecorum Romanorumque nonnihil differt. Nam si persuadere ex antiquo illo huius vocabuli usu supra (§. I.) explicato ii dicuntur, qui non tantum argumentationis gravitate et veritate, sed etiam usu argumentorum, quae interdum magis speciosa sunt, quam vera, atque animi motu vel leniori vel gravius auditoribus adferendo alios ad sententiam suam perducere student, nemo facile negabit, talem persuasionem tum optime effici posse, ubi partim materia, in qua tractanda orator versetur, iis, quae ad Phantasiae vim excitandam, mentemque permovendam plurimum valeant, fa-



tis opportunum locum concedat, partim indoles auditorum ea facile admittat. Sed quo magis utraque res oratoribus antiquis fuisse videtur <sup>51)</sup> eo minus eloquentia forensis, quae nostra aetate obtinet, his commodis adiuvarur. Illi enim, si quem defensuri erant, vel accusaturi, coram frequenti iudicum consessu loquebantur; si aliquid suadebant, vel dissuadebant, nunc a collegio senatorio, nunc a populo audiebantur. Alia est rerum facies nostra aetate. Neque enim tot tamque diversae aetatis indolisque auditores oratori frequenter aures praebere videmus, neque omnino eandem esse populo ad rempublicam gubernandam et administrandam vim atque potentiam concessam. Hinc illis quidem Graecorum Romanorumque oratoribus licuit, nunc omnes dicendi facies ad inflammandos auditorum animos admovere, nunc leniori genere dicendi, aut contrariis adfectibus excitandis cupiditates restringere, saepiusque callide magis et speciose, quam vera disputare. Intelligebant enim, nisi omnes, plurimos tamen eorum, ad quos loquerentur, ita esse comparatos, ut facile quavis ratione moveantur, et saepe illis artibus potius, quam docta et subtili argumentatione ad sententiam aliquam perducantur. Contra qui nostra aetate orationes iudiciales et deliberativas vel legunt vel audiunt <sup>52)</sup>, cum plerumque partim rerum sint peritiores, partim aetate longius proveci, ita ut de eiusmodi rebus aliter soleant iudicare, quam iuniores, fervidiores, mobilis et inerudita multitudo, non tam moveri volunt, et delectari, quam edoceri <sup>53)</sup>. Accedit, quod apud veteres,

51) Breviter quaedam hac de re disputat CHRIST. AUG. CLODIUS de praesidiis eloquentiae Romanae, Lips. 1762. 4. p. 16. — 18.

52) Scriptas olim fuisse apud Francogallos orationes generis deliberativi neminem fugit.

53) Nolumus tamen adfirmare, omnes, qui coram hominibus doctis et cultioribus loquantur, prorsus oportere ab iis abstinere, quae ad Phantasiā oblectandam et adfectus excitandos pertineant. (Cfr. CAMPBELLII Philof. Rhetor. saepius laud.)



iura, leges, edicta, et, quaecunque ad iurisprudentiam pertinerent, arctioribus limitibus essent circumscripta, neque rerum multitudine, neque definitionum, divisionumque copia cum ambitu et subtilitate iurisprudentiae nostrae aetatis comparanda, ideoque multa iudicum prudentia potius et aequitate, quam iuribus, legibus, edictis accurate constitutis dirimerentur. Poterant igitur vel hanc ob causam oratores forenses liberius evagari, ad sensum communem provocare, ex iis argumentari, quae facile animum uniuscuiusque civis (etsi minus esset legum peritus) vel odio inflammarent, vel misericordia delinirent, neque in legibus, decretis, aliisque scriptis adferendis et operose ac subtiliter explicandis ita multum diuque commorabantur. Eodem modo, qui alterum genus orationum, (deliberativum,) apud veteres tractabant, multo planiori, explicatiori, et ad multitudinem captandam accommodatiori disputandi dicendique genere vel propterea uti poterant, quod iis minime esset ad subtiliora, altius repetita, et a communi intelligentia remota Metaphysices, et iuris naturae, gentium, civitatumque principia (illis maximam partem ignota) redeundum, sufficeretque ea aetate, uti praeceptis prudentiae civilis, quae ab ingenio, indole, intellectu multitudinis congregatae non abhorrent, exempla maiorum laudare, aliarum civitatum instituta, facta, eventa similia commemorare, ad testimonia virorum, qui virtutis et sapientiae fama pollerent, provocare. Sic omnem vides indolem eloquentiae forensis, quae nostra aetate obtineat, ab orationibus iudicis et deliberant. Graecorum Romanorumque, ut umbram ab homine, differre, neque iam locum habere eam, de qua veteres cogitaverint, persuasionem. (Vd. quae de eloquentia forensi disputavit HUGO BLAIRIUS: *Vorlesungen über Rhetorik* etc. T. III, prael. 26.).

At  
p. 354—356.). Attamen longe modestiores tales auditores potissimum loquatur, quam ab iis, quos indocti audiant. usus fieri debet ab oratore, qui ad



At forte provocabit aliquis ad eloquentiam sacram; cuius primarius finis quum in eo versetur, ut eos, quibuscum agat, ab omni vitiositatis genere deterreat, et ad virtutem atque honestatem colendam adducat, neque ad doctos tantum et rerum illarum peritos iudices, sed ad auditores aetate et indole diversissimos pertineat, recte videatur ad persuasionem referri. Accedit ipsa rerum, in quibus tractandis orator sacer elaborat, natura. Gravissima proponit et sanctissima religionis decreta morumque praecepta, quorum ipsa cogitatio, si vel nulla oratoria facultas accedat, facile possit animum cuiusvis, qui non omni sit veri, boni, et honesti sensu destitutus, nobilissimis sensibus implere, et ad omnem vitae rationem voluntati divinae accommodare instituendam impellere 54). Neque tractandis explicandisque notionibus universis (quae propter omnem illarum rerum naturam in orationes sacras frequentissime incidunt necesse est) prorsus impeditur, quo minus ad Phantasiam auditorum loquatur. Intelligimus enim concionatori sacro uberissimum patere fontem exemplorum, quae ex vita communi, historia Jesu Christi et Apostolorum, narrationibus parabolisque libris codicis sacri insertis petantur 55). Siccine igitur, quo iure veteres generis iudicialis ac deliberativi, eodem nostri eloquentiae sacrae finem primarium constituunt persuasionem? 56) Interesse vel hic vi-

H 2

de-

54) Bene vidit JENISCHIIUS in adnotatt. libro CAMPBELLII laud. subiectis p. 46. vim illam et efficaciam orationis, quam veteres *δαιμόνια* appellarent, nulla ex re facilius quam ex ipsa officii cogitatione oriri.

55) De usu historiarum oratori sacro maxime commendando cfr. CAR. FRIED. BAHRDT *Rhetorik für geistliche Redner, mit Zusätzen und Vorrede von BÜCHLING* (Halle, 1798. 8.) p. 51. sqq.

56) Fuerunt quidem, qui omnino indignum putarent gravissimo oratoris sacri munere et officio homines ad virtutem cohortandi, ad eam rem efficiendam inferioribus uti animi humani viribus; neque nisi eam virtutem, quae ex libero animi nullis motibus perturbati arbitrio fuerit enata, hoc nomine dignam vellent haberi. Vd. S. V. KANTII *Kritik der Urtheilskraft* (Berlin, 1799. 8.) p. 216. sq. cuius sententia non omnino abhorret a Stoico.



duceret. Hinc persuasio illa, ad quam oratores vett. tendebant, cito debuit ac subito vim suam in animos hominum exferere, omnibus eloquentiae machinis in unum quasi congerendis. Accedit denique, quod ipsa argumenti et loci dignitas et sanctitas quaedam concionatori sacro usum praesidiorum quorundam (quae quantum ad persuasionem illam contulerint, ex oratoribus antiquis discimus.) v. c. lusus verborum et sententiarum, cuiusvis generis facetias, actionis vehementiam, interdicat.

Sic facile quemvis, ni omnia me fallunt, accuratior omnis orationum earum, quae apud nostrates maxime in usu esse soleant, indolis atque naturae contemplatio docebit, eam, quam CICERONEM et ARISTOTELEM exhibuisse vidimus, eloquentiae definitionem non omnino posse ad eloquentiam nostrae aetatis transferri 59), Praeterea vix est, quod moneamus, plurimos eorum, qui nostra aetate exsisterint, huius artis scriptorum, *eloquentiae et rhetorices* vocabulis saepe latiori sensu ita uti solere, ut omnem omnino bene scribendi facultatem, (*Theorie des Styls überhaupt*) de qua vix aliquem ita perperam iudicaturum esse existimo, ut finem omnium scriptionum generum ad persuasionem referat, complectantur.

§. 8.

59) De aliis orationum generibus nostra aetate non omnino abrogatis, ad gravitatem et solennitatem rituum quorundam augendam, beneyolentiam conciliandam, ostentationem et oratoris commendationem, auditorum oblectationem comparatis (quo pertinent orationes, quibus vel Principi, vel aliis, qui de civibus bene meriti fuerint, publice gratiae aguntur, quibus novam muneris rationem ineuntes, aut provinciam, quam

hucusque tenuerant, deponentes beneyolentiae aliorum sese commendant, omninoque plurimae earum, quae in scholis et Academiis solent haberi) de iis, inquam, eorumque fine et consilio plerumque ea valere existimo, quae supra de genere *exordium* disputavimus (nisi vel subitae sint dictiones, vel commentationes potius, quae nil nisi nomen habeant cum orationibus commune.).



## §. 8.

Age iam, videamus, num QUINCTILIANUS de fine eloquentiae rectius senserit. Jam supra vidimus, multa ab eo contra illos rhetorices scriptores disputata fuisse, qui rhetoricen ita definirent, ut esset facultas persuadendi, aut dicendo persuadendi. At nolim haec ita intelligi, quasi negaverit, oportere oratorem eo tendere, ut auditoribus oratione persuadeat. Etenim, ut taceam, contrarium ex iis apparere, quae l. 3. 4. 5. 6. de orationibus iudicialibus, ac deliberativis, de partibus orationis, de adfectibus excitandis, de risu movendo, aliisque disputat, quae maxime ad persuasionem pertineant, non ea de causa illam rhetorices definitionem taxavit, quod oratores ad persuasionem tendere negaret, sed, quod notionem persuasionis, cum neque solus orator id faciat, neque nunquam hoc consilio excidat, vi rhetorices recte definiendae non accommodatam esse putaret (vd. §. 3.). Contra, finem illum non posse ad omnia orationum genera transferri, (quod gravissimum huius definitionis vitium esse vidimus) id etiamsi non omnino ignoravit, tamen non ea, qua par fuit, diligentia ponderasse videtur. Nam l. 2. c. 15. quum aliam rhetoricen definiendi rationem, ut esset facultas bene dicendi, commendasset (§. 34.) <sup>60</sup>) diserte monuit, noluisse se alium plane dicendi facultatis finem constituere (§. 35.) *idem sentiret* (vel, ut Cel. SPALDINGIUS bene coniecit, *sensit et*) *finis hoc modo comprehensus, persuadere quod oporteat, nisi quod artem ad exitum alligat.* Cfr. c. 17. §. 23. *tendit quidem ad victoriam, qui dicit, sed, cum bene dixit, etiamsi non vincat, id quod arte continetur, effecit.*

Jam

60) Verba haec sunt: *huic substantiae* (rhetoricae) *maxime convenit finis, rhetoricen esse bene dicendi scientiam* (i. q. facultatem, vd. nota n. 26.) coll. §. 38 *bis approbatis, simul manifestum est illud quoque, quem finem,*

*vel quid summum et ultimum habeat rhetorice, quod τέλος dicitur, ad quod omnis ars tendit. Nam si est ipsa bene dicendi scientia, finis eius et summum est bene dicere.*



Jam innuit quidem l. 3. c. 7. §. 3. haud obscure, genus orationum demonstrativum non omnino posse ad persuasionem referri: *neque inficias eo, esse quasdam ex hoc genere materias ad solam compositionem ostentationem, ut laudes Deorum virorumque, quos priora tempora culerunt.* Cfr. §. 6. *sed proprium laudis est, res amplificare et ornare.* Neque tamen id prohibuit ipsum, quo minus quemvis oratorem ad persuasionem tendere diceret. Videtur enim fere idem QUINCTILIANO accidisse, quod ARISTOTELEM fefellisse vidimus, ut, cum utriusque orationum generis (et illius, quod ad iudicium et deliberationem, pertineret, et demonstrativi) similitudinem quandam in modo res tractandi conspicuam animadverteret (vd. l. 3. c. 7. §. 4. 6. *ut desiderat autem laus, quae negotiis adhibetur, probationem, sic etiam illa, quae ostentationi componitur, habet interim aliquam speciem probationis — quaedam vero etiam in defensionis speciem cadent*) in discrimen, quod fines utriusque generis intercederet, non diligentius inquireret. Haec teneat necesse est, definitionem rhetorices QUINCTILIANO probatam <sup>61)</sup> recte examinaturus. Etenim si quis sententias aliorum, qui notionem quandam accuratius definire voluerint, vitiis obnoxias arbitratus, aliam eandemque meliorem commendaturus est, ipse facile reprehensionem incurret, nisi partim satis idoneis gravibusque causis ad illos improbandos fuerit adductus, partim eam proponat, quae neque iisdem nominibus possit reprehendi, neque aliis vitiis laboret. Jam vidimus quidem, esse omnino satis idoneam causam, cur a sententia eorum, qui eloquentiam putaverint facultatem esse ad persuadendum accommodatè dicendi, recedamus; attamen longe ab iis, quae nostrum mo-

ve-

61) Non primus invenit eam QUINCTILIANUS, sed ab aliis propositam nec tamen iisdem verbis comprehensam ita exhibuit, ut et

verba mutaret, et subtilius in eam inquireret. Ipse enim h. l. laudat similes CHRYSIPPI et ALBUTII sententias.



verint, diversam, eandemque veriorē et graviorē. Neque difficile est, intelligere, definitionem nostro probatam minime ita esse comparatam, ut omnia efficiat, quae noster illius usu effici putaverit, finemque et naturam huius facultatis bene exprimat. Quamquam enim ita cavetur, (si quis hoc semel putet cavendum) ne orator ab aliis, qui dicendo persuadeant, non differre, aut, ubi non persuaserit, non amplius orator esse videatur, vehementer tamen dubito, num (l. 2. c. 15. §. 34.) recte monuerit, *hanc finitionem etiam mores oratoris complecti, cum bene dicere non possit, nisi bonus*. Intel-  
ligimus quidem causam, cur eum tantum bene dicere putaverit, qui ipse sit vir bonus et honestus, ex l. 12. c. 1. ubi bene monuit, partim non posse, nisi mentem vitilis liberam eloquentiae studio recte vacare, partim bonum tantum atque honestum virum de aequo et bono ita, ut rerum dignitas exigat, dicere, aliisque bona et honesta ita persuadere, ut nulla appareat simulatio. Sed quum ipsa formula: bene dicere, per se spectata, valde sit ambigua, neque ubique de bonis tantum hominibus atque honestis adhibeatur, vix fieri potest, ut is, qui nondum vim et naturam eloquentiae plane perspexerit, omnia, quae ad mores oratoris bonos et honestos pertineant, animo comprehendat, si ei simpliciter dicamus, eloquentiam esse bene dicendi scientiam, neque iam accuratius explicemus, quot et quanta *res bene dicere* involvere velimus. Idem varius illius formulae usus hanc definitionem alia de causa damnare videtur. Nam quum bene aliquid dicere, aut omnino bene dicere haud raro ita dicantur, qui prudenter, acute, festive aliquid admo-  
neant, vel a verbis male ominatis abstineant, vel ea proferant, quae alicui grata sint atque iucunda, quidni idem liceat QUINCTILIANO vitio vertere, quod ipse contra alios monuit, non significari definitione propriam oratoris virtutem? Denique vel sponte apparet, scriptorem nostrum graviter in eo errasse, quod hac ratione summum finem, ad quem omnis eloquentia tendat, indicari putaverit.



Nam quemadmodum omnes alii artifices non ea de causa artis opera exhibent, ut exhibeant, ita nec oratores propterea bene dicunt, ut bene dicant, sed alium eundemque superiorem finem sibi proponunt (sive ad homines edocendos, sive ad delectandos, sive ad commovendos pertineat) cuius causa bene dicant. Noluimus tamen hac disputatione nostra QUINCTILIANO omnem laudem deträhere. Nemo enim facile negabit, scriptorem nostrum, etsi a vero aberraverit, tamen multo subtilius et accuratius, quam CICERO et ARISTOTELES rem indagasse 62).

§. 9.

Quaenam tandem de fine eloquentiae sententia nobis maxime probanda, et cum omnis omnino dicendi facultatis proprie sic dictae, tum eloquentiae nostrae aetatis naturae atque indoli accommodatior esse videatur, eo brevius nunc indicare licebit, quo arctius eam rem cum iis, quae modo de diversis, quae nostra aetate in usu esse soleant, orationum generibus disputavimus, coniunctam esse videmus. Nam quum triplex potissimum orationum genus recte constitui possit (primum earum, quae maxime sint ad animum commovendum et voluntatem hominum moderandam compositae, secundum earum, quae praecipue in edocendis auditoribus versentur, tertium denique, quod magis animi oblectationi inserviat) neque omnino usus vocabulorum: *oratio*, et *orator*, ita debeat circumscribi, ut nonnisi primo generi recte convenire putemus

62) Ceterum non desunt quidem de causa, quoniam maxima efficacia CICERONIS loca, quibus eloquentia appelletur facultas bene dicendi, et oratores, qui bene dicant. Cfr. l. 1. de or. c. 6. §. 21. l. 2. c. 2. in. l. 3. c. 15. §. 57. l. 1. c. 12. §. 50. (Simil. l. 3. c. 16. §. 60. ornate dicendi scientia dicitur haud dubie ea et summa laus eloquentiae ex ipso elocutionis ornatu nascitur). Sed facile omnis orationis series ostendit, noluisse scriptorem nostrum ita hisce formulis uti, ut finem et naturam eloquentiae accuratius definiret.



temus (id quod Cl. MAASIO locis supra in nota n. 57. laudd. PRIESTLEYO: *Vorlesungen über Redekunst und Kritik, aus dem Englischen übers. von Jo. JoACH. ESCHENBURG, Leipzig, 1779. 8. p. 71. et aliis placuit) facile videbimus, non posse omnium orationum omnisque dicendi facultatis unum eundemque summum finem constitui. (Nolo enim scriptorum quorundam recentiorum causa<sup>63</sup>), qui primum oratoriae facultatis finem in eo ponant, quod nostri *Ueberredung* appellant, repetere, quae §. 1. et in nota n. 56. monui). Attamen necesse est, diversa genera orationum (sive ad legendum, sive ad recitandum sint compositae) in eo conveniant, quod et ipsius rerum argumentorumque delectus, et omnis tractationis atque elocutionis naturae ratione habita via quadam ipsa propria ad scopum propositum tendant. (Vide quae in nota n. 40. disputavimus). Hinc omnino rectius hac in re versari videntur, qui, orationis proprie sic dictae notione ita constituta, ut pateat, quam ratione orationes et a commentationibus et a poëseos operibus differant, eloquentiam simpliciter dicant facultatem esse orationes fini, quem sibi orator proposuerit, accommodate componendi et recitandi. (Cfr. SULZERUS: *allgemeine Theorie der schönen Künste*, T. IV. sub v. *Redekunst*. HUGO BLAIRIUS: *Vorles. über Rhetorik* etc. T. II. p. 237. CAMPBELLII *Philos. Rhetor.* p. 33. sq.)<sup>64</sup>). Sic absoluta videri posset enarratio eorum, quae CICERO*

I 2 de

63) Sic v. c. auctor libri: *Allgemeine aesthetische Grundsätze für Anfänger mit Anwendung auf Dichtkunst und Beredsamkeit* (Halberstadt, 1795. 8.) eloquentiam definiit formula: *Geschicklichkeit zu überreden*. Simil. V. Cl. Jo. AUG. EBERHARDT: *Theorie der schönen Künste und Wissenschaften*, (Halle, 1790. 8.) p. 16. de rhetorice haec dicit: *die Wissenschaft*

*der Regeln der Schönheit einer Rede, die Unterricht und Ueberredung zur Absicht hat, ist die Rhetorik in weiterer Bedeutung; wenn sie allein Ueberredung zu ihrer letzten Absicht hat, die Rhetorik in engerer Bedeutung.*

64) Quod si quis haec omnia unavellit enunciatione breviter complecti, definitio eloquentiae integra sic fere constituenda videtur: eloquentia



de fine primario eloquentiae senserit, illiusque sententiae cum aliorum scriptorum decretis comparatio, nisi omnes facile in disputatione nostra aliquid desiderarent, cuius antiquos pariter ac recentiores huius artis scriptores mentionem iniecisse videmus. Quamquam enim diversa esse oratorum consilia cognovimus, ipsa tamen propria orationum, quae recte possint hoc nomine venire, et oratoriae facultatis indoles atque natura ita est comparata, ut omnes oratores, ne iis quidem exceptis, qui non tam oblectare velint, aut animo commovendo voluntatem hominum moderari, quam edocere, orationis venustati, et, quae inde nascitur, auditorum voluptati, inservire oporteat. Unde maxime ad consilii nostri rationem pertinere intelligimus, quid TULLIUS noster de delectatione cum persuasionem, quae ex ipsius sententia primarium finem eloquentiae constituat, coniungenda senserit, cognoscere, atque examinare. Quae de re capite secundo huius commentationis expofiturum termini libello praescripti admonebant, ut, dilatis in aliud tempus, quae hac de re paullo uberius disputanda viderentur, finem fcriptioni meae inponerem.

tia est facultas componendis recitandisque fcriptionibus et dictionibus, quae et rerum sententiarumque delectu atque tractatione, et elocutione ita sint comparatae, ut pariter ad rationem, quam ad Phantafiam animique sensus loquantur, vel docendi, vel voluntatem hominum moderandi,

vel honeste oblectandi. (*Beredfamskeis ist die Kunst, durch schriftliche und mündliche Vorträge, welche auf Vernunft, Phantafie, und Gefühl in gleichem Verhältniß wirken sollen, entweder vorzüglich zu belehren, oder dem Willen zu bestimmen, oder Wohlgefallen zu erregen*).



# T H E S E S.

---

## I.

Multitudo scholarum rei scholasticae nostra aetate magis obesse, quam prodesse videtur.

## II.

Philosophia Kantiana nec potest recte nec debet usui hominum indoctorum accommodari.

## III.

Ufus chori, qui apud veteres comoediarum et tragoediarum scriptores frequentissimus fuit, non omnino debuit a theatris nostris removeri.

## IV.

Si librum *interpretari* recte dicuntur, qui sensum singulorum locorum eum exhibeant, de quo scriptorem cogitari voluisse argumentis grammaticis, philologicis, logicis, historicis vel certo possit demonstrari, vel probabile reddi; *interpretatio librorum N. T. moralis*, qualem haud pauci Theologi scholae Kantianae addicti commendant, locum habere non potest.

---



# Emenda

Pag. 7. lin. 1. lege: de or. 1. 2. c. 12. §. 51.

— 9. — 9. — *controversiarum.*

— 14. — 8. — 1. 3. c. 22. §. 85.

— 20. — 13. — *paritulum.*

— 29. — 8. — *constituisse.*

— 31. in nota n. 26.) bis l. *ῥητορικῆς* et *πολιτικῆς.*

— 32. in nota lin. ult. columnae Imae *nuda.*

— 34. lin. ult. 1. *tam.*

— 43. in nota l. 11. col. 1. *ad persuasionem.*